

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

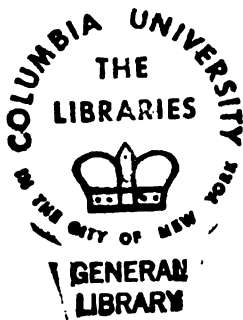
Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

Lazar of Pharbee
Epistle to Vahan
Mamigonian
(5th century)
Moscow, 1853

Գ.Ե.Չ.Ե.Ր ՓԵՐՊԵՑԻ

2282

W/

99(473925)

Վ.Ա.Օ.Ա.Բ.Ա.Ն ՓԵՐՊԵՏԻՈՅ

Ղ-15

ԹՈՒՂԹ

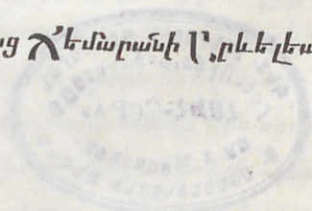
ԱՌ

Վ.Ա.ՆԱՆ ՏԵՐՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԻՑ

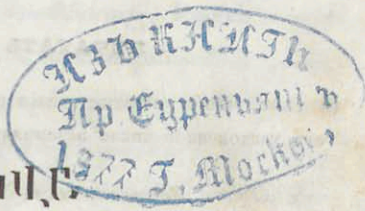
ի լյս ընծայեաց

ՄԿԲՏԻՉ ԷՄԻՆ

75-15-75

Տպագրւեանց Ղեմարանի Վրեւէրան Եզուացի

ՄԱՍԿԱԵ

Ի պատրաստի Ալաբերդայ Գառնի

1853.

DS
181
.654

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. Тбились , 1 Марта 1853 года.

Исправляющій должность Цензора Н. Кайтмазовъ.

Ո՛րք ոչ ոք այսպէս թշնամանեալք
և հայհոյանօք հալածեալք՝ ոչ յե-
րեկոյս ինչ ժամանակաց զըուցա-
արութեամբք յումեքէ համբաւաց
ծանուցաւ մեզ . այլ առ մեզ իսկ
և՛ ի մերում ժամանակի եղեալ առ-
սպք զայս ամենպէս : (Թոռայի Ղա-
լսքոյ Թ՝ Ահմ) :

Մեծն և փառաւորն՝ ի դարս հայ մատենագրութեան՝
զհինգերորդն ասեմ՝ զսրբոց (Սարգսման չացն մերոց, յի-
րաւի ոսկի գար հայաստան աշխարհի կոչի : Վնանդի՛ ի
ամն ծաղկեալ տեսանեմք զարս մեծիմաստս՝ սիրով առ-
հայրենիս վառեալս, որպիսիք ոմանք էին սուրբքն Սահակ
և Մեսրոպ յոքնաթիւ աշակերտելովքն հանդերձ : Սոցա
միջամուխ լեալ ՚ի յեղուլ զՍրբազան տառս ՚ի մերս
բարբառ և կատարելագործելով զնշանագիրն Վանիե-
լեան յորջորջմամբ առ նոսա ժամանեալս, ետուն ազգի
մերում միովն՝ զկերասաբեր բանն աւետարանազան անմի-
ջաբար ՚ի կերակուր հոգեւոր դարձուցանել անձանց, իսկ
միւտովն՝ զմայրենին մեր յաւերժացուցանել լեզու : Ոչ
առանց իրաւանց արժանի գտան սոքա զանմահ անուն ժա-
ռանգել յազգի մերում ՚ի նախնի դարուց անտի սկսեալ
մինչև ՚ի մերս ժամանակ . և եկեղեցին հայաստանեայց

'ի շարս սրբոց դասերով զնոսս՝ զյիշատակ նոցա տօնէ
 ընդ ամենայն եզերս աշխարհի, ուր ժողովուրդն մեր 'ի
 բարբառ հայերէն զիւր զմաղթմանս առ Աստուած վերա-
 ուպէ : Եւ եկեղեցին և ազգն Հայոց այսու զսրբազան
 եւթ պարտիս իւր վճարէ մեծ և բազմաչարչար արանցս
 այսոցիկ, որոց 'ի միւսոյ կողմանէ մնաւորոսական վիճա-
 կեցաւ վիճակ տառապանաց, վշտից, սրտաբեկութեան՝
 ասացից և հալածանաց : Որոց ոչ շնորհեցաւ նոցա 'ի
 յաչաղկոտ բախտէն ըստ արժանեաց 'ի կեանս վայելել՝
 'ի չարաթոյն մախանաց ժամանակին արանց, ընդդէմ
 նոցա յարուցելոց : Եւ ման հանձարիմաստ և յղջներախոտ
 արանց՝ զօգուտ ժողովրդեան և ազգի դճողաց եւթ նը-
 պատակ, որք 'ի գերագոյն կէտ ակնապիշ լեալք՝ միուս-
 ցան բնաւին զաշխարհային և զմարդկայինս ստապէս սուրբ
 և անմոռաց յիշատակի արժանի թարգմանք մեր առ
 ոչինչ գրեցին զանշորհակալու բարս ժամանակցաց իւ-
 րեանց, և զանձինս յողջակէզ սիրոյն հայրենեաց միասու-
 ցաներով՝ ոչ կասեցուցին և ոչ առ վայր մի զբան և
 զգրիչ 'ի վարդապետերոյ զընկերն կամ յաւերժացուցաւ
 ներոյ վանս որ գալոց է ազգ զյիշատակ արքայիցն մերոց
 սիրագործութեանց և զիւրեանց ժամանակին տառապա-
 նաց : Եւ մնալի քաջ գիտէին սոքա զոմասուղ զբանս, եթէ
 Սարգարէ յիւրում գաւառի պատիւ ոչ ունի, և չիք
 նմա ակնալու լինել երախտագիտութեան ժամանակա-
 կցաց : Ոչ ընդվայրաբանօրէն արտասանեցի զնորգրեդ
 անունս. քանզի ոչ սակաւք արդարեւ 'ի թարգմանչացն
 մերոց յառաջատես աչօք բացահայեաց լեալ՝ սրակնազոյն
 տեսութեամբ հոգւոյն տեսին զոր լինելոցն էր և մար-

զարեացան մեզ մարգարէութիւն անդառնալի, զորքոյն
 ասեմ՝ Սահակայ և զանցելոյն զհարիւրամեծիւք արեւ-
 զարդ ծերունւոյն Խորնոյ՝ մերոյս Սովսիսի՝ նախապես
 ոգւովն ուռնացելոյ: Հոյակապ արքս այտքի՛ն՝ Թէ և
 նեղեալք և տագնապեալք էին առաւել քան զյոյժ յա-
 րանց ժամանակին. սակայն և ոչ մին՝ ի նոցանէ երաց
 զբերան իւր կամ Թոյլ ետ անգամ ընթացից գրչի իւրոյ
 զսրտին արագհանել զմիջիումն: Իբրև նահատակք՝ քա-
 ջայոյք յոգուտ և ՚ի որդութիւն գործոց իւրեանց և
 ձեռնարկութեանց, տարան ամենայնի մեծաւ համբերու-
 թեամբ: Ինչպէս ՚ի նոցանէ անուանք ոչ հասին առ մեզ
 բայց ՚ի սակաւուցն. քանզի ոյք էին ազաքէն վաթսուն
 աչակերտք՝ Սահակայ, զորոց Խորնոցին ձառէ. ասաս-
 ցէ որ գիտէն: Իսկն ուրեք ոմանք ՚ի նոցանէ ՚ի չհոն-
 դուրծելոյ ոգւոյն իբրև մարդք զյաւերուածն սրտին
 գրոյ տան՝ և այն մեծաւ խնայելով, առաւել հանգամաւ
 նոց ժամանակին առգրելով զիւրեանց տառապանս քան
 Թէ հայրենակցաց, որ և այս մեծխմտոս և վեհ մտաց է
 սեպհական: Ընտրուեալաց եպիսկոպոսին միմեանք ՚ի
 Ղառին միանձանց, Վերթողահոյն բողոք ՚ի Պատմու-
 թեան և Ղազարայն նկարագիր չար և վատ արանց՝ ընդ
 տկամք հայեցողոց ՚ի յառաջադիմութիւն Սահանայ
 Սամիկանէի, չեն խախուտ հիմունք, յորոց վերայ շինեմ
 զիմ կարծիք: Ինչոց յայտցանէ ՚ի հաստատութիւն բանիցս
 զայ և անծանօթն այն մինչ ցայսօր ժամանակի (Թողլթ-
 վարպեցւոյն առ Սահան տէրն Սամիկանէից, որ ժա-
 մանակին շնորհելով անկորուստ է մնացեալ և լոյս մեծ

¹ Սովսիսի Խորնի. Պատմութիւն, գիրք 7, գլ. 16:

չողացուցանե՛ի վերայ ներքին՝ և եթէ մարմ իցէ ասեւ,
առանին կենաց սրբոցն մերոց իմարզմանաց :

Ըրեմանս ազգաց մատենագիրք 'ի նախաւս անտի
մինչև ցարդիս զեղուն են մանրամուն. տեղեկութեամբք
'ի վերայ անանց իւրեանց . տեղեկութեամբք, որք զա-
ռանմին և զառանին հանդամանաց ճատելով՝ անց յան-
դիւնն ցուցանեն մեզ զմարդկային կտրմ' կենաց նոցա,
հաղորդս առնելով զքնթերցորն ամենայն շարժութեանց
կրից նոցա և զգացմանց : Այսպէս իսկ է, որ ախարեղք
առնէ 'ի քիմն մեր զնկարագիր վարուց հաշտեալս ա-
րանց՝ մարդ ցուցանելով զնոսս սրբէս և մեքս եղն, 'ի
ներքայ կրից անկեալ, ծանօթս ինդութեան և թախծա-
լութեան, ծաղաւ և արտասուաց, յուսոյ և վհաստութեան :
Ըյսպէս ահա մարդ տեսանելով զնոսս, միթիթագրիմք և
մեք 'ի վեշտս և 'ի սոսուարանս՝ 'ի վերայ մեր հասեալս
Սակայն արանս, զի զոչսպիտի տեղեկութիւնս՝ ընդհան-
րապէս խառնելով, ոչ գտանեմք 'ի գործս մատենագրաց
մերոց . և եթէ ուր ուրեք մարդկային կրից բարբառոյ
դէպ ըննի մեզ հանգիտել 'ի շարածս բանից նոցա՝ որ
քաննոյ ինդութեան ապաքեն լինի այն պատճառք : Օ՛ր
արդեօք 'ի յուր մատենագրաց ազգիս գիտեմք զվարս
'ի մատաղ տիոց անտի մինչև ցլերջին կէտ կենաց նորու :
Օ՛րնչ արդեօք ուսուցանէ մեզ Արարին զվարդապետէն
Իւրոյ 'ի Պատմութեան վարուց նորս . ըստ իս և ոչինչ :
Վրանդի ո՞ պատմեցէ մեզ զԾնունդ և զնունդ առնն մե-
ծի՝ Ս'երտղարոյ, զաղայութեան նորս զհասակ, զնորին
բնասորութիւն 'ի մանկութեան, զսկիզբն ուսումնական
նորին կրթութեան՝ միանգամայն ասացից, զայն ամենայն՝

զոր ցանկալի էր մեզ ընթեանուլ և ուստի նշմարել կարեաք, զիսորդ բարգաւաճեալ 'ի կատարելութիւն եհաս լայնածառալ խմտութիւն հարագիւտ և թափանցանց հանձարաց սանն : Օպս գիտել պարտ է և զիւրաքան չիւրոց յահմաւօր արանց դպրութեանս մերոյ : Եւ ահա 'ի ընու գոնեայ մասամբ իւրք՝ զայս թերութիւն յաւնէ Ղ ազարն վարպետցի և 'ի Թողթի խրում առ Ղ ահան Ղ ամիկոնեան, զոր 'ի վեր սնդր յիշեցաք, զրուցէ մեզ յանպտօրուակ 'ի բանա զոր ինչ եհաս 'ի վերայ նորա հարածանք 'ի ժամանակին յարանց 'ի մարզպանութեան Ղ ահանայ : Ղ 'ինչ ցայս վայր ժամանակի զայս ինչ գիտեաք զամանէ, եթէ եկաց սա 'ի վերջ հինգերորդ և 'ի սկիզբն վեցերորդ դարու . եր մին յաշակերտաց սրբոց Թարգման չաց գրեաց Վատմութիւն իւրոյ ժամանակին, և եթէ « Ընթասան » զես մահանաւանէին : Իսկ այժմ ինքնին ամբարձեալ զգրուի իւր՝ զծածկեալն փոշուլ երեքատասն դարուց, յանկա մեր հնչեցուցանէ զհաստեալ սրտին իւրոյ զմիջկումն, որ 'ի խորոց շարժլէ զերիկանունս մեր : — Ի՞նչ մեք զկայ առցուք աստանոր սակաւի մի, և յեաս դարձուցեալ զաչա՝ 'ի յուշ բերցուք զհանգանանս ժամանակին, յորոց միջի եկաց Ղ ազար՝ վասն կատարելապէս խելտնուտ ինկելոյ որոց 'ի Թողթի սորտ են բանք :

Եկաց Ղ ազարս այս՝ որպէս քաջածանօթ իսկ է որոց յուսումն հայ դպրութեան դեգերեցան, 'ի վերջ հինգերորդ և 'ի սկիզբն վեցերորդ դարու՝ 'ի ժամանակի, յորում բարձեալ էր թագաւորութիւնս 'ի հարստութենէ Իւրշակունեաց և հայրապետութիւն յազգէ մեծին

Վերիգորի Վարժեհի: ՚) տեղի իմաստուն ՚) շշկոնեաց
անցեալ նստեին մարզպանք . իսկ զթու սրբոյ ՚) ու
սաւորչին ունեին երիկեանք ումնք ՚ի տանէ ՚) սորոց
եկեալք : Յոլովք ՚ի նախարարաց և յիշխանաց մերոց
գեանամած անկեալ՝ որմիդական հրոյն պագանեին երկիր .
այլք վարատեալք այսր անդր թափառական շրջէին .
և որք յամեալքն եին ՚ի հայրենի տունս խեթիւ և մայա .
նօք հայեին ընդ միմեանս՝ զմիս իրերաց ուտելով և զա .
րիւն ընկերին ըմպելով : Պատերազմասէր և քաջասիրտ
զօրքն Հայոց, որոց սովորեալ էր յաղթութեամբ դառ .
նալ միշտ ՚ի պատերազմաց՝ յայն կէտ անարգութեան էր
հասեալ, մինչ Պարսիկն, որոյ արդեամբք իսկ զգործ
առեալ էր զարիութեան մերոցն՝ ոչ և ս գանդաղէր ա .
սեւ, « լ) թէ այր անպիտան և գունդ յետին, որ գամ մի
յիմ իշխանութիւնն է՝ ՚) սորոց է . բայց քան զ՚) սորի
Հայն է այր յետին և անպիտան² : » լ) և էր լուրն այն
արժանի լալոյ և ողբալոյ՝ տասացուք ընդ Փարսեցւոյն :
Լ) և եթէ դէպ լինէր երեւել ՚ի միջի արմաց ժամանակին
իմաստնոյ և հայրենասիրի ումք՝ « անպիտան իշխանքն »
ժամանակակիցք ընդ ակամբ հայեին ՚ի յառաջադիմու
թիւն նորին : Ո՞ղբալի նկարագիր Հայաստան աշ .
խարհի ՚ի սմին դարու ազդոյ իմն եղանակաւ առաջի առ .
նէ մեզ ՚) ազար յասեւն . « լ) և էր այնուհետեւ տեսանել
յաշխարհիս Հայոց զլաւութիւն հեռացեալ, զիմաստու
թիւն կորուսեալ, զքաջութիւն հեռացեալ և մոռեալ,
զքրիստոնէութիւն թագուցեալ³ : »

² Ղազարոյ Պատմ. Վենետիկ. եր. 193 :

³ Վ. յն. եր. 192 :

Այսպիսի էր ահա քաղաքական դրութիւն աշխարհիս
 մերոյ 'ի ժամանակին, զորմէ եւն խաբս : Եւս 'ի մասին
 լուսաւորութեան և ուսմանցն պարագրման զմի և նոյն
 երկպառակութիւն տեսանելի 'ի դասս ուսումնականաց :
 Վանգի զինի եւանելոյ յաշխարհէ արբոցն Սահակայ և
 Սեբրովայ, զորովք իբրև զարեգակամբ պարայածեալ
 յղծութիւ աշակերտաց նման լուսափայլ միլորակաց
 զյարմարապէս ներդաշնակութիւն ըմթացից ցուցանելին,
 յարեան 'ի դուրս եկին 'ի խորշից իւրեանց արք անպի-
 տանք՝ խաւարասերք քան լուսաւորութիւնասերք, որոց
 զինեալ դառն նախանձու՝ ոչ ինայեցին յոնձինս ամենայն
 յամուութեամբ տգիտութեան հալածանա յարուցանել
 'ի վերայ սրբոց թարգմանչացն մերոց, յորոց 'ի ձեռն
 դանձք իմաստութեան ազգին էջունաց 'ի մեր երկիր
 փոխադրեցան : էջարուցին՝ ասացի, հալածանա . հալա-
 ծանս անլուրս 'ի վերայ սրբոց և այնպէս վարատական
 արարին զնոսս մինչ ոչ գտանել անգամ բազմերախտ
 արանցս տեղի հանգստեան : Այլ յորժամ այս այսպէս լի-
 ներ՝ ելանելին խաւարասերքն 'ի բռնոց իւրեանց բարձր
 'ի գլուխ, ինդամիտ լեալ զօրեւ զտեղի նոցա ունել :
 Այլ որպէս երբեմն գաղտագողի շրջէին լաւ իշխանք աշ-
 խարհիս՝ զարարս իւրեանց և զտպհականութիւն թա-
 ղեալ . այսպէս և սուրբ թարգմանչս 'ի ծերպս վիմաց
 թագուցեալք՝ միտացեալ զաշխարհայինն և աղօթից
 տուեալ զանձինս՝ անկարեալ մնային երջանկութիւնա-
 բեր ժաման ելանելոյ 'ի ցաւալից կենացս : Որոց քանի
 մի ամօք նախ քան զայս յանձնապատտան վրտահութեամբ
 բուն հարեալ զգիտութեանց՝ դիւրին և հնարաւոր հա-

մարէին յաղթել մեծամեծ դժուարութեանց—զոր և աւ-
 նէին իսկ առ ոչինչ գրեթէ զճանապարհին հեռաւորու-
 թիւն՝ անվեհեր ոգւով զամենայն զիտջ և զխաւթ մեր-
 ժելով, —այժմ վհատեալք իբրև աղայք անզօրք՝ անհա-
 ռաւոր կարծեն նաև զյոյժ դիւրինն, և տեղի առւեալ
 յերեսաց նախանձախնդիր արանց՝ անդարձ մեկուսման
 'ի մարդաշատ քաղաքաց յանմարդարնակ 'ի տեղիս: 'Եւ
 խամբար գատէին սուրբքն անտանելի նեղութիւնս յանձն
 աւնուլ և ընդ գազանաց կուռիլ քանթէ կեալ 'ի միջի
 վայրենացեալ մարդկան: 'Շէ անհիմն կարծիք և մտացա-
 ծին, զոր յերեւան հանեմ աստանօր . քանզի որոյ միտք
 խռովեցցի 'ի լուր բանիցս՝ թող ընթերցցի այնպիսին ուշի
 ուշով զլիզիշային Ղառ յաղագս միանձանց, զխորհնա-
 ցւոյն զքանի մի հատուածս 'Պատմութեան, ուր զանձնէ
 խօսի, զ'Ն ազարայն 'Պատմութիւն՝ զճոխն մանրաման
 տեղեկութեամբ 'ի վերայ հանգամանաց ժամանակին, և
 հուսկ ուրեմն զնորին (Թաղթ առ տերն 'Սամիկնէից .
 {Յօլով անգամ յընթեւումն զԹերունուոյն իյորնոյ զ'ի
 ճնշեալ սրտէ զյառաջ եկեալն բան զժամանակակցաց
 իւրոց, բան զկծեցուցիչ և միմիջեցուցիչ, յոլով ան-
 գամ ասէի ընդ միտս . « Եւ ուստի՞ յառաջ գան հառա-
 չանքս ամս մեծի և սրբոյ . զինչ պատճառք գառն գան-
 գառանացս . էր վասն ախոտանք հարիւր և քանամեաց
 մարմնով զառամելոյս, որ յարձանագրելն զսիրազործու-
 թիւնս Հայկազուն թագաւորացս ոչ կարէ կասեցուցա-
 նել զսիրտ իւր յաւաղելոյ վասն կելոյն իւրոյ 'ի հինգ-
 երորդ դարու՝ յասելն . » Ինչ այսպիսի արք 'ի մերոյ թա-
 գաւորէն սիրելիք՝ որպէս բնիկք և իմոյ արեան աւուրք,

և հաւատարի հարազատք : Այլ սիրելի էր ինձ յայնժամ
 գալ Փրկչին և զիս գնել, և առ նորք յաշխարհ զմուտն
 իմ լինել և նոցա տեսութեամբն խրախնայալ և յար-
 դեացս վտանգից ապրիլ : Այլ վաղ ուրեմն փախեալ 'ի
 մէնջ պատահումն այն, թէ արդեւք և վիճակ ' : » Խնդիր
 էր զոր առաջարկելի ես ինքեան, որոյ լուծումն 'ի վեր
 էր քան զկար իմ : Այն թեւեւեւ և զայն 'ի Պատմութեան
 նորին, ուր 'ի ճառերն զորբոյն Տրդատայ 'ի բաց թո-
 դեալ զթեւ բանիցն, առ արս իւրոյ ժամանակին դար-
 ձուցանէ զդէմն խօսից՝ գոչելով . « Այլ որ 'ի մէնջ թոշակս
 յազաբս մեր, ո՞վ որ վարդապետացն մտղթանս, ո՞վ որ
 բան յօժարեցուցանող կամ յորդորական, ո՞վ որ յեր-
 թարս մեր բեռնաբարձս, ո՞վ որ 'ի գալն մերում հանգիստ,
 ո՞վ որ տուն կամ օթանոց մեզ պատրաստեաց : Եւտղից
 զոյն, զի և ոչ զիցզուս չարս և զազխութիւնս հանդերձ
 տեսաք փառամուտութեամբն և կատաղի լեզուամութեամբն
 սանձահարեցէք . այլ նիւթ նոցա անմտութեան զձեր
 ուսումնաստեացդ տալով բարս՝ բորբոքեցէք առաւել
 քան զհնոցն իւրերուինի : Այն որոյ իւրաքանչիւր ա-
 ռանձինն է քուրմ և պաշտօնեայ, որպէս ասէ Պիբո . որ-
 պէս և այժմ խօսողք բազումք աստուածայնոցն՝ և զօրու-
 թեան մտացն ոչ հասուք . և խօսողք ոչ ըստ հաճոյից
 Հոգւոյն, այլ ըստ օտարին : Այն որոյ հիացումն ինձ
 են ճառքս և տարասփելի, որոց միտս ունին . քանզի խօսի,
 որ խօսին զ]՝ տուծոյ և զստուածայինան, և խորհուրդ
 խօսողին յօտարն հային : Օ՛ր ոչ վանն որոյ խօսին՝ կրէ
 զաշխատութիւնն, և ոչ մեղմնով և հեղիկ՝ որպէս ուսան,

⁴ Մովսէսի խորին . Պատմ . գիրք Թ . ԳԼ . ԵՃ :

«Թէ մի՛ որ լուիցէ արտաքոյ զբարբառ նորա»։ այլ յաղագս փառաց մնորդկայնոց, և ճիցթեցուցանելով հնչեցուցանեն 'ի լսելիս մնորդկան : Որ շատխտուութեանն հոսանք իբրև յաղբերէ դիմեն՝ որպէս ասաց ոմն 'ի հնոցն, և զկծեցուցանեն զամենայն գինարբուս 'ի հրապարակս : Ով որ զնոսա ոչ ողբասցի, որ միտս ունիցի : Եւ եթէ ոչ որ զչարեացի, ասեմ՝ Թէ և որ յորդորեն զնոսա պայտիսիս լինել⁵ :» — Որոճայի և զայն, զոր լարագին ասէ ծերունին յետ դարձի իւրոյ 'ի հայրենիս զլին մուհուան սրբոցն Սահակայ և Սեբրովարայ . « Ով այտուհեակ զմերս յարգեսցէ զուսումն . ով ուրախացի ընդ առաջագիմնութիւն աշակերտիս . ով զհայրական բարբառեացի զուարճութիւն՝ մնասուր ինչ յաղթահարեալ յորդոցս : Ով կարկեսցէ զյանդգնութիւնն ընդդէմ՝ առողջ վարդապետութեանն հակառակ յարուցելոցն, որք ամենայն բանիք քակտեալք և քայքայեալք՝ յորովս փոփոխեն վարդապետս և բազում գիրս՝ որպէս ասաց ոմն 'ի հարցն . առ ամենայն բան նմանապէս դժուարին և չար օրինակ կրեն զայն անձանց՝ զծիծաղելն զմեւք և զարհամարհելն իբր զանհաստատնովք և որ ոչինչ պիտանացու ունիցի արուեստ : Ով զնոսա ըմբերանեացէ սաստելով և զմեզ սփոփեացէ գովելով և չափ դնէ բանի և լուութեան... Օ մնաւ զայս ածելով՝ հառաչումն յիս 'ի ներքս ընթանայ և արտօար, և կամեցուցանէ բարբառել բան խրատական և սգաւոր⁶ : »

Ոչ 'ի մոռացոնս արկանէի և զայն ողորմելի նկարագիւր, զոր 'ի վերջ երրորդի գրոց «Պատմութեան յողբալն

⁵ Սովո . Խորեն . Պատմ . գիրք Բ . գլ . 2Բ :

⁶ Նոյն . գիրք Դ . գլ . 4Ը :

զաշխարհս Հայոց առաջի առնէ ընթերցողաց: Այս սակայն ոչ կարէի ճշդութեամբ պատասխանի առնել 'ի վեր անդ եղեալ հարցմանցն: Հուսկ ուրեմն Վազարն Փարպեցի 'ի յիշեալ թղթի իւրում յարուցեալ հնարաւոր գործէ զլուծումն ինդրոց մերոց: Վանգի 'ի նմանէ ուսանիմք, « Աթէ խտագոյն վշտիւ վախճանեցան առաքելանման մարդիկն⁷, » յորոց մին էր և երիցագոյնն 'ի նոցանէ՝ Վերթողահայրն մեր: Այլ էս կասեցուցից աստանօր զիմ գրիչ. թող յասպարէզ ելցէ ճարտասանն Վազար և պատմեցէ որոց եղևն վկայ: Վանգի սա զկնի տողելոյ և ջրելոյ մի ըստ միօրէ զամբաստանութիւնն՝ կուտեալս 'ի գլուխ իւր 'ի պարեգօտաւորաց, որ զանուն և զխառն նորա եղծանել 'ի մտի եղեալ էին առաջի տեառն Մամիկոնէից՝ յաւելու. « Այս ահա ըստ արժանի որոց գործեցին՝ ընկալայ զպատուհաման... իսկ այլ առաքելանման մարդիկն ընդէր այսպիսումն⁸. » և անմիջաբար բուռն հարեալ՝ այսպէս յառաջ մղէ զբանս իւր.

« Արանելի փիլիսոփոսն Մովսէս, որ արդարև մինչդեռ էր 'ի մարմնի՝ ցանկ երկնային զօրացն էր քաղաքակից. ոչ ապաքէն 'ի տեղւոջէ 'ի տեղի արեղեանդ Հայոց հալածական արարին: Այլ զլուսաւորիչն և զտգիտահալած գրեանն նորա առ անգիտութեան « Գործաբէ » կոչելին. և այլ բազում ինչ իրօք թշնամանեալ՝ յետոյ ապա յաղաքս այլոց ամօթոյ զխաբէական զեպիստոսութիւնս նման դեղոց մահու արբուցեալ սրբոյն՝ հեղձուցին. որոց 'ի ժամ վախճանին զինչպիսի ահաւոր նշովս

⁷ Թուղթ Ղազարայ առ Վահան տէրն Մամիկոնէից:

⁸ Նոյն:

գրով 'ի վերայ գլխաւորաց քահանայութեանդ առաջեալ է՝ ձեզէն իսկ գիտեք տեղեկացեալք՝ ... զնա կացոյց 'ի վերայ անչափ անհանգիստ աշխատութեանց և վաստակոյն զցայգ և զցերեկ 'ի լուսաւորութիւն աշխարհիս Հայոց։
 Օ՛րակերտն 'ի գերեզմանէն հանել տային և 'ի գետ արկանել . զհրեշտականման այրն զանր նոյն անհանգիստ հալածանօք վախճանեցուցին . որք և այժմ՝ գեռևս անյազութեամբ գինով ընդ մեռելոցն կազին ¹⁰ : »

Ը՛յ՛ս՝ խելամուտ լինիմ այժմ՝ բանից յոքներախտ և բազմաչարչար առնն . գիտեմ՝ այժմ, եթէ ժամանակակիցք հարածանս յարուցին 'ի վերայ նորա . գիտեմ, եթէ ծաղր առնէին զնա՝ զտգիտահալած մատեանս նորա Կաթիկէ՝ կոչելով . գիտեմ, եթէ թշտամնս դնէին նմա , եթէ տալով նմա դիտարեպանս Կոնստանտնուպոլսէն ինչ գրեւորայ իբրև զրեզ՝ հերձուցանէին զնա . գիտեմ և զայն — թէ և քսաններ լի՛ իմն է խոտորվանել — եթէ հաւնել տային զսուրբ ոսկերս նորա՝ 'ի գերեզմանէ և 'ի գետ արկանել : Օ՛հրեշտականման այրն , զոր կացոյց — թերևս Սահակ Մազրատունի — 'ի վերայ անչափ անհանգիստ աշխատութեանց և վաստակոյն զցայգ և զցերեկ 'ի լուսաւորութիւն աշխարհիս՝ անհանգիստ հալածանօք վախճանեցուցանէին արեգեանն Հայոց :

Ի՛նչ սակաւամնան բանիցս ի՛նչ ազարայ և զայս խմստասիրել կալեմք, եթէ քահանայապետք ժամանակին ցուրտ աչօք հայէին 'ի հալածանս յայտսիկ և գուցէ սակաւիկ մի և ինքեանք պատճառք լինէին այնց : Վ՛անգի ասէ

⁹ Աշտանօր երկու թերթք գրեալն :

¹⁰ Թուղթ Ղազարայ :

Փարպեցին՝ առ Սահան դարձուցեալ զխօսս, « Ձեզէն իսկ գիտէք, եթէ 'ի ժամ վախճանին զինչպիսի ահաւոր նշովս գրով 'ի վերայ գլխաւորաց քահանայութեանդ ասացեալ է (Ս)ովսէս Խորենացին) : » 'Ազովքս այս թէև գրաւոր լեալ է՝ որպէս ուսանիմք . սակայն չէ ժամանեալ առ մեզ : Որք հալածիչք էին սրբոյն 'ի կեհրամուլութեան նորա, անշուշտ հրոյ և հողմոյ տուեալ է նոցա և զայն ամենայն, որ ելեալ 'ի գրչէ նորա՝ զդառնաշունչ բարս պարեգօտաւորաց հարմնել ունէր առաջի որոց գալոցն էին ազգք : 'Արցին մնտանց են ապաքէն աշխատանք, որ չերեւի այժմ՝ 'ի միջի ասացեալն 'ի Խորենացւոյն « (Նանք չափաւ յինք և 'ի Սահակ Մազրատունի, » յորում անշուշտ վշտացեալն այր բողոք ունէր բառնալ՝ թէև 'ի հեռուստ, յունկս վսեմնխոհչին սեպհոյ ընդդէմ աբեղայից : 'Արցին աշխատասէր ձեռաց են գործք, որ պակասին այժմ՝ երկոքին թերթքն 'ի Թղթոյն Փարպեցւոյ, յորս գուցէ ընթերցասէր պարեգօտաւորն հանդիպեալ իցէ ծանրալուր բանից յաղագս եղբարց իւրոց :

« (Ս) զնոսա ըմբերանեցէ սաստելով և չափ դնէ բանի և լուութեան : »

Այլ զի ըմբերանիչն չէր 'ի միջի, յոյր սակս և ոչ դանդաղեցան 'ի հեղձուցանել զսուրբն Սովսէս : Պահաւն նախանձու պղտորեալ ունելով զխորհուրդս՝ պարեգօտաւորք ոչ կարէին պարզ աչօք տեսանել զյառաջադիմութիւն իմաստուն արանց . սմին իրի 'ի լսելն զհամբաւ լաւութեան առն ուրուք՝ ոչ գտանէին անձանց հանդիստ, մինչև հալածական զսա առնէին 'ի միջոյ իւրեանց :

Լ՛յսպէս ահա ոչ փախեալ 'ի նոցա նախանձուէ և Խոսու
րովիկ . քանզի ասէ զնմանէ Փարպեցին .

« Լ՛նարատ և յամենեցունց յարգելի յոյմ՝ տեր
Խոսրովիկ, չև ևս հասեալ 'ի սահմանս մեր՝ մինչդեռ գայր
'ի ճանապարհի և լուան, որպէս 'ի վերայ Թշնամոյ լնդ
դէմ՝ զինեցան ասելով . « Լ՛հա ո՛ւր գայ միւս Թարգմանն : »
Եւ օրհնելոցն 'ի հեուաստանէ լուեալ զդունչին մահա
ձայն աղեղանցն՝ աղօթեաց առ Լ՛արձրեալն և վաղվաղակի
ընկալաւ զինդիին : Արու՛մ և տենչալի նշխարացն այլք՝
և ոչ մեք, արժանի եղեն ընդունակութեան ¹¹ : »

Այլ լաւագունի վիճակի հանդիպեցան տեր Լ՛բրահամ՝
որպէս նշմարել կարեմք 'ի բանից ¹¹ ազարայ, ընդ նմին
և այլք բազումք, « Արոց ոչ բացեալ 'ի բարեբան զբե
րանս իւրեանց՝ վախճանեցան ¹² : »

'Ի միջի սցնօրինակ դառն հանգամանաց երևեցաւ
Փարպեցին ¹¹ ազար : Թուէ անյայտ է մեզ անուն ծնու
ղաց նորա . սակայն՝ որպէս երևի, ակամաւորք ոմանք
էին և հարուստք ¹³ . քանզի վաղ տեսանեմք զնորահասն
¹¹ ազար 'ի տան Լ՛գեշխին Ալրաց Լ՛շուշայի ¹⁴, յորոյ
'ի դրան կրթէին զնա յուսումն դպրութեանս : Լ՛մուսնա
ցեալ էր իշխանս այս՝ որպէս գիտեմք, յԼ՛նուշ Ալուամ՝

¹¹ Թուղթ Ազարայ :

¹² Կոյն Թուղթ :

¹³ « Եւ դու (Վահան) յայց ելեալ ինգրել զիս և գտեալ յաշխարհին
յայնմ՝ ածեր 'ի տուն ոչ իբրև զազբաս զզբ 'ի կազմածէն և 'ի
մանկուայն, և ոչ իբրև օտար զզբ 'ի քէն, և կամ ծառայ ուրուք : »
(Թուղթ Ազարայ) :

¹⁴ Կոյն Թուղթ :

'ի մերաբոյր Վճահայ Սամիկոնենի¹⁶։ Սոյն այս Լճուշայ էր, որ խնդրեաց պարգև յարքայեն Պարսից Մշակերտեզորդիս երանելոցն Հմայեկայ և ածեալ ետ ցմայր իւրեանց, որում Չուիկ կարգային անուն¹⁶։ 'Ի տան սորա անուցեալ որդիք նահատակին Հմայեկայ՝ Վահան, Վասակ և Լուսաշէս¹⁷, բաց 'ի չորրորդէն, որ 'ի Տայս յիւր 'ի դայեակս էր մնացեալ, ուսան և յառաջագոյն հանդիտացան յամենայնի և հուչակաւորք։ Ընդ սոսին ուսուցանելին 'ի դրան Նդեշիին և զՎազար, որ թէ և ըստ տիոց աւագագոյն էր քան զՎահան, այլ սակայն ամառակից էր նմն և խաղակից և որպէս ինքնին իսկ խաստովան լինի՝ կրէր 'ի խաղու զարկանելիս Վահանայ զննի նորա¹⁸։ Օրգացեալ սոցա 'ի միասին՝ սիրով բարեկամութեան և ընկերութեան կապեցան ընդ միմեանս։ Եւ այս իսկ նախածանօթութիւն էր, որ ետ Վահանայ 'ի մատաղահաս ընկերին նշմարել զնախանձելի ձիրս և շնորհս, զոր յետոյ բարգաւաճեցուցանել ունէր իմաստնախնդիր մանուկս այս յերկար դեգերմամբ յուսմունա, և յօգուտ հայրենեաց և 'ի փառաւորութիւն անուան իմաստնոյն Վահանայ 'ի գործ դնել։

'Ի սմին ժամնակի ականաւոր հանդիսանայր 'ի Հայս հոյակապն այն Լճան՝ որդի Վասակայ Լճորունւոյ, որ մեծաւ սիրով վարէր ընդ ազգակցի իւրում աստուածամարտին Սեհրուժանայ։ Տեսեալ Լճանայ զանխորհուրդ

¹⁶ Ղզգբոյ Պատմ . եր . 492 :

¹⁶ Նոյն . եր . 491 :

¹⁷ Նոյն . եր . 492 :

¹⁸ Թուղթ Ղզգբոյ :

և զանիմաստասեր բարա հօր իւրոյ, ընդ որ զչարեալ յոյժ գնաց առ սուրբն Սահակ՝ զէնընկէց եղև, մերկա նալով զհանդերձն զինուորական: Ողբալով զնուազումն Թագաւորութեան Հայոց և զբռնազբօսութիւն Վարսից և զախոն աստուածուրացութեան արմատս արկեալ 'ի տան Լ'րծրունեաց՝ անկեալ յոտս սրբոյն Սահակայ, զսքեմ՝ կրօնաւորութեան ինդրեր տալ նմա. զի հեռացեալ յաշխարհէ աղօթից տացէ զանձն՝ մոռանալով զաղէտս ժամանակին: Լ'նդ որ Թէև ոչ հաւաներ 'ի սկզբան անդ քահանայապետն սուրբ, սակայն զինի դարձի նորա յաշխարհէն Վարսից՝ ընկալաւ Լ'ղան զցանկալին սքեմ: Եւ այնուհետև երթեալ առանձնանայր 'ի Վողթն գաւառի, և լինէր՝ որպէս (Ռովմայն ասէ Լ'րծրունի, «երաների մնորդան և ահարկու դիւաց»¹⁹ : »

Վնացեալ աշակերտեցաւ Վազար առ ոտս Լ'ղանայ²⁰, որ և քեռի գոլով Սահանայ Սամիկոնեանի՝ ընկալաւ զպատանին և զխաղակիցն ազգակցին իւրոյ սիրով՝ և ոչ զլացաւ 'ի նմանէ զլուսաբեր զիւր վարդապետութիւն, զատուցանելով զնա 'ի ծառայութեանէ աշխարհիս պարեգօտիւք: Օկնի յերկար մի դեգերելոյ յուսումն Սրբազան տառից առ ոտս սրբակրօն առնս՝ ըստ հրամանի նորին և վարդապետացն իւրոց Սահակայ և Սեւրովայ²¹ գնաց 'ի Հոռոմն, ուր և յունական ուսմանցն պարապեալ, զարդարեալ զմիտս իւր ազգի ազգի գի-

¹⁹ Թովմայի Արծրունեայ Պատմ. 'ի Կոստանդնուպօլսի . 1852 . եր . 75, 76, 80, 91 :

²⁰ Ղազարայ Պատմ. եր . 14-15 . և Թուղթ :

²¹ Թուղթ Ղազարայ :

տութեամբք և առաւելապէս արուեստին հոետորակա-
նաւ՝ հրաշալի գաղափարս ունելով առաջի աչաց զգիրս
սրբոց հարց եկեղեցւոյն (Յունաց²³ : Պարձ արարեալ
անտի 'ի հայրենիս՝ եկաց առ Կամնարականս, որք ազգա-
խառն էին Սամիկոնէից • քանզի տէրն Լճարունեաց
Լճաւիր 'ի կնութեանն ունէր զդուստր քաջին Սար-
գանայ²⁵ : Լստ սիրով մտերմութեամբ կապեցաւ ընդ որ-
դուոց սոցա՝ 'Երեսհի տեառն Շիրակայ և Նրահա-
տայ²⁴, որք և յետոյ ապա մինչև ցվերջին կէտ կենաց
ժարպեցւոյ ոչ դադարեցան 'ի սիրելոյ զնա և պաշտպա-
նելոյ 'ի յարձակմանէ 'ի վերայ նորա թշնամեաց²⁵ : Սա-
կայն տեսանելով զանդադար շփոթութիւնս տառապեալ
աշխարհիս նայոց և ձանձրացեալ յողորմելի տեսարա-
նացս՝ կամեցաւ աղօթից պարապել և փոքր մի հանգչել :
Յոյր տակ դէմ եդեալ գնաց 'ի Սիւնիս, ուր և յամեաց
ամբ երկուս՝ անցուցանելով » զձմեռն 'ի քարայրի առ
առն միում հռչակելոյ 'ի բնակչաց գաւառին յամենայն
կրօնաւորութիւնս, որում անուն էր Սովսէս և տեղին՝
Լնձուկ • և զամնուն յարագս տօթոյ տեղւոյն՝ քահանա-
յապետ աշխարհին՝ տէր Սուշէ, տանէր զնա առ ինքն,
ուր և լինէր 'ի հովու²⁶ : »

Օ կնի սակաւ մի խաղաղանալոյ աշխարհիս 'ի վրդով

²³ Թուղթ Ղազարոյ :

²⁵ Ղազարոյ Պատմ • եր . 193 :

²⁴ Կոյն • եր . 212 : Չանուն յետնոյս Ղազար 'ի Թղթի իւրում կրճա-
տելով՝ չբատ կուէ :

²⁵ Թուղթ Ղազարոյ :

²⁶ Կոյն :

մանց և 'ի պատերազմաց, և զկնի ընդունելոյ Վահանայ զմնրզպանութիւն Հայոց 'ի Վաղարշ Թագաւորէն Պարսից՝ նորոգել ձեւնամուխ լինէր տէրն Վամիկոնէից զերկիրս մեր, պայծառացուցանէր զեկեղեցիս և զվկայաւրանս, շքեղացուցանէր զվանորայս : Եւ յախեալ բազում գանձս՝ շինեալ զարդարեաց նաև զսուրբ Վաթուղիկէ Եկեղեցին 'ի Նոր քաղաքի²⁷ : Օկնի որոյ առաքեաց զՎաղարայ որոյ Թողեալ զՎինիս 'ի լուր ճայնի սիրելոյ իւրոյ փութացաւ եկն եհաս յանդիման եղև այնմ, « զորոյ զբաջութիւն զորացուցեալ պայծառացոյց վերին իննամակալութիւնն քան զամենեցունց, որք էին կամ որ այժմ են 'ի Հայս²⁸ : » Իւրախացաւ Վահան 'ի տես խաղակցին իւրոյ, « զորոյ զշնորհս նոյն իսկ վերին իննամակալութիւնն պայծառացոյց քան զբազումն պարեգօտաւորաց » զուարթացաւ 'ի տես Վաղարայ, « որում, որպէս սովոր էր ասել՝ « ոչ ոք գոյ փոխանակ²⁹ : » Եւ յանդիման եղև մեծի մարզպանին՝ այն ինչ զօրավարն Հայոց 'ի Վեկոյ դրախտին էր : Եւ գիտ Վաղար աստանօր զեղբայր Վահանայ՝ զՎարդ, զՀայդիկ և զայլս բազումն, յորոց 'ի միջի և զեղբօրորդի կաթողիկոսին Պիւտայ՝ զԶովհան Վանդակունին, որ 'ի Ժամանակին քահանայապետ էր Հայոց : Օլոյցս առնէին զնորաշէն Վաթուղիկէ եկեղեցւոյն, եթէ ունէր արդեօք յանձնեացեն զհոգաւ բարձութիւն նորին : Վկիզբն արար խօսելոյ տէր Զով

²⁷ Կամ զՎրդարշապատ իմանալ պարտ է (տես Պատմ. Ղազարոյ, էր . 307) և կամ զմերձակոյն Նորք :

²⁸ Թուղթ Ղազարոյ :

²⁹ Նոյն :

հան, որ և միջնորդելու առաջի մարզպանին վան պլոց ընդունել զվերակացութիւն տեղւոյն՝ ՚ի դիմաց նոցա կարասի բազում խոտանայր տեառն Սամիկոնէից : Բնդ որ զչարեալ յոյժ Սահանայ՝ հրամայեաց Սանդակունայ կրկին անգամ երկրորդել լու ՚ի լու ամենեցուն զբերեալն պատգամ • յոր ասացեալ նմա բազում ինչ բանս՝ գլուխ պատգամի պատասխանւոյն զայս արար • « Եթէ պարտ էր նոցա իսկ ածել զմտաւ և զպղպխի ինչ չյղել առ իս • բայց որովհետեւ նոքա անզգամեցան, սակայն ես զայսպիսի քրտամբ մեծ զվաստակա և բազում աշխատութեամբ զծախս՝ վատ վաճառականութեամբ ընդ թէթեւ ընչի տալ ոչ կարեմ, և ոչ զհոգևոր և յաւիտեանական գանձ՝ անպիտոյ և անցաւոր կարասւոյ փոխանակել : » Եւ ընդ տեառն Յովհաննայ զայրացեալ՝ յաւել • « Թէ բնաւ իբրև քեզ առն լսել իսկ չէր արժան զայսպիսի բանս, Թող թէ առ իս բերել³⁰ : »

Յետ այսորիկ առ սիրելին իւր Սազար դարձուցեալ զդէմն բանից՝ նմա հրամայէ ըստանձնել զհոգաբարձութիւն սրբոյ Սթութուղիկէին հանդերձ վանօքն, որ և ընկալաւ զայն ՚ի մարզպանէն • այլ ՚ի չարադէպ ժամու :

Բնկալաւ և մեծաւ իմաստութեամբ կարգադրեաց զվանսն և յայն կէտ բարեկարգութեան հասոյց՝ մինչ ոչինչ նուազ երևէր նորայն քան զվանորայս, շինեալս յերկերիւր ամէ : Սլուր համբաւոյ նորա յամենայն կողմանց դիմէին լսել զյորդաուատ բանս բերանոյ ճարտասանին : Երեքին եղբարք Սահանայ, երկոքին Սամնարականքն, համազասպ Սամիկոնեան, եղբորորդիք Սարգ

³⁰ Թուղթ Ղազարայ :

պանին և տէրն Վրեղենից՝ Վազրիկ, անդադար լցուցա-
նէին զպէտս վանացն , և խրատու նորա ունին մատուցա-
նէին մեծաւ ախորժիւք՝ ընդունելով զբանս նորա ի բրև
զառողջ վարդապետի և զհօր :

Օ այս տեսանելով արանցն այնոցիկ , որք նկրտէին
ունել զայն տեղի կաթողիկոսին միջնորդութեամբ ,
յորմէ և վրիպեցանն՝ զինեցան թշնամութեամբ ընդդէմ
Վազարայ և ոչ ինայեցին յանձինս 'ի գործ դնել զա-
մենայն զհարս առ 'ի ընդ ոտն հարկանել զանուն նորա :
Ելեալ այնուհետև դարանամտեալքն բանա եղին ընդ
առագ ծառայից Սամիկոնեից և ընդ քահանայի տանն
նոցա, զի թէ գուցէ հար եղծանել զանուն Վազարայ
առաջի Սահանայ : Երդմամբ խոստացաւ յետինս այս ,
« թէ երբ և է Վազարայ իսկ չտամ հանգչել այդր ,
թող թէ նորա ումք »³¹ : » Ոչ շատացեալ այսու՝ սկսան
'ի միջի ժողովրդեան տարածանել զկարծիս անհեղեղս
զվարուց և զվարդապետութենէ նորա . կարծիք , զորս
ոչ անտեղի համարիմ 'ի մէջ բերել աստանօր մի ըստ
միոջէ . քանզի յեղծանելն զայնս 'ի թալթի իւրում Վա-
զար տայ մեզ զհետաքրքիր տեղեկութիւնս զպարեգօ
տաւորաց ժամնակին : Օ պատուական արւնէն ասէին .

ն . Վազար ասէ, թէ պոռնկութիւն մեղք չեն . զսոյն
և մարզպանին աս գրէ .

բ . Թէ Վազար աղանդաւոր է .

գ . Թէ գամ մի պիղծ ոք է և չարագործ՝ Վազա-
րայ վանք անդէն և սիրէ զնոսս .

դ . Թէ 'ի տան Սահանայ Վազար ի բրև անօթ էր

³¹ Թուղթ Վազարայ :

յաւելլորդ . քանզի յարագս որոյ արուեստի մարդ-
պանն զնա սպասաւորեալ մեծարէր .

Ե . Թէ՛ն ՚՛) ազար գիր ոչ կարդայ, և զընթերցուածն
այնպէս ասէ անայլթաք , որպէս թէ գրոցն .

Զ . Թէ՛ն ՚ի նախնունն գիտնարար խօսէր ՚՛) ազար և
այժմ՝ անգիտարար :

Ոչ ամաչէին յիմարեալքն յաւելլու և զայս ՚ի վերո-
յիշեալ բանարկութիւնսդ ,

Է . Թէ՛ն արդարև յառաջունն քաջհամբոս ասէր
՚՛) ազար և զօրաւորս , բայց ապա յարդի ժամ
բնաւ վատ ասէր³² :

Ը ուարեալ՝ յոգի խռովեալ նատէր ՚՛) ազարն Վար-
պեցի, անզօր գոլով փակել կամ փակել տալ զանդուռն
զբերաննս : Ը որդէն ՚ի վաղուց հետէ կասեցուցեալ էր նորա
զյորդառատ զիւր վարդապետութիւնն ՚ի ժողովրդինէ և
մանաւանդ ՚ի պարեգօտաւորաց , քանզի սոքա ոչ միայն
ախորժելով ունկն ոչ մնտուցանէին բանից ՚՛) ազարայ
՚ի ժամ վարդապետելոյ, այլ եթէ դէպ լինէր տեսանել
զոք ՚ի ժողովրդինէն որ գովէր զնա, ծաղր աւանելով ա-
մաչեցուցանէին՝ ասելով . « Ը որդ լուէլ ինչ չգիտէ, և
ընդվայր աղաղակէ և քրքուի³³ : » Եւ ոչք էին ապաքէն
արքդ, որք այսպիսի սաստկութեամբ հալածէին զ՚՛) ա-
զար . Թող ինքն լուծցէ զինդիրդ, քանզի ասէ ՚ի թովթի
իւրում . « Եթէ յոլովք ՚ի լիրբ մախողաց և զանուանս
անգամ և կամ զքանօնութիւնս կանոնել եկեղեցական

³² Զայս ամենայն տեսնել կորէ ընթերցողն ՚ի յիշեալ թղթին Ղա-
զարայ :

³³ Կոյն :

գրենոյ հազիւ կարեն գիտել, և գրողու թիւամբ նախան ձարկու դիւին նստեալք առ միմեանս լու 'ի լու այլոցն զինչպէսս խօսին⁵⁴ : » Արդարև ծանր ունէր երեւիլ և անտանելի յաչս Ալազարայ ծաղրանք արանցն, որք թէև քարոզէին զնմանէ, « թէ Ալազար գիր ոչ կարդայ, և զննթերցուածն այնպէս ասէ անսպլթաք՝ որպէս թէ գրոցն » սակայն ինքեանք « յայս ինչ ոչ հոգեցան գիտել, թէ որք քաջ գիտեն՝ զԱղմոսն Ալաւթի պաշտել միայն պիտոյ է 'ի ժամուսն անսխալ, և ոչ միշտ զգիւսն 'ի ձեռին ունելով՝ խօսել զկյլ այլս իրրև զբանդագուշեալս : » Այսն ունէր երեւիլ և անտանելի ծաղրանքս վասն առն, « որում երանելի վարդապետքն զամենայն զկտակարանս եկեղեցւոյ երիցս և չորիցս ուսուցեալ 'ի սկզբանէ մինչև 'ի կատարած գրոցն՝ համարս պահանջէին 'ի նմանէ զնոյնս, և իրրև զԱլաւթի Աղմոսն պաշտել նմա հարկաւորէին⁵⁵ : » Ահա առաջի քոյնպիսի արանց պարտ լինէր խօսել Ալազարայ և մի թէ դիւրին իմն իցէ բանալ զբերան առաջի մարդկան, « Արք նոտին գլխարկեալք՝ պատատեալ երեսօք որպէս առ հոտեալ դիական, պապանձեալ որպէս համր դև : » — Ահա և մի լիցի քանզի ճեթէ գթացեալ Արդասիրին՝ կամիցի աալ բան խրատու 'ի ժողովրդոցն փրկութիւն, հայեցեալ 'ի դառն խորհրդոցն նոցա որոճմունս՝ յինքն ամփոփեալ արգելու զչնորհն⁵⁶ :

Աոցա նման արանց ոչ կարէր ապաքէն հաճոյ երևիլ

⁵⁴ Թուղթ Ալազարայ :

⁵⁵ Կոյն :

⁵⁶ Կոյն :

վարդապետն Վազար, որոյ խորասոյց լեալ 'ի գիտու-
 թիւն Մտտուածեղէն տառից և կամ հրաշալի մատենա-
 գրութեանց սրբոց հարցն եկեղեցւոյ՝ մոռանայր միան-
 գամնոյն զիրս երկրաւորս և անգէտ մնայր կենցաղովա-
 ընդ ընդ այնտիկ, յորոց միջի որում կեալ դէպ լինէր՝
 պիտոյ էր կարել պատրաստել զխորափկս քաղցրահամ-
 իսկ մերումն Վազարայ չէր ուսեալ զխոհակերութիւն,
 « զի ձկան աղիս ըստ օրում ճաշակելեացն մարթէր յօրի-
 նել, և կամ զհաւուց փորոտիս, որովք թերեւ կարէր
 ումք հաճոյ լինել³⁷ : » (Յոյս իմն է, եթէ պարեգօքաւո-
 բաց ինթիւ պարտ էր հայել յուսումնասէրն Վազար,
 որ ոչ զնայր զնոցին ճանապարհ և ոչ զհետ աշխարհային
 իրաց • քանզի գատարկասէրք գոլով և պորտապարարք՝
 ոչ կարէին ձեռնհաս լինել յուսումն և 'ի ճանաչումն
 Մտտուածային գրոց • և որպէս Փարպեցին ասէ • » 'ի
 հաւատոյ և յուսմանէ տգէտք երեւին, և 'ի գործս ծոյլք
 և անժոյժք • յորոց՝ ըստ անգիտութեանն որ է 'ի նոսա և
 անկարգ քստ վարուց, այդպիսի իսկ արդարեւ աղանդոց³⁸
 վայելէր բուսանել՝ ըստ յօդուածոյ առասպելաբանու-
 թեան, « Թէ ըստ խոզի հարսնացելոյ կոյսջուր բաղանիք³⁹ »)

Սայս տեսանելով Վազարայ՝ աւ քահանայապետ
 Ժամնակին դառնայ, օգնականութիւն ինդրելով 'ի
 թշնամեացն հալածանաց : Մուպէ առ նա զերեւելի տե-
 պուհ մի յակնաւոր տոհմէ՝ պարուիրելով ասել նմա •
 « Զիւմնդատեպդ հոգւոց՝ փութա հաս յօգնել • խոցո-

³⁷ Թուղթ Ղազարայ :

³⁸ Որովք բամբասէին աբղեանն զՂազար :

³⁹ Թուղթ Ղազարայ :

տեցայ 'ի Թշնամւոյն անթիւ նեռիւք, կարեւկէր եմ մերձ 'ի մահ. քեզ է այսուհետե հարկ դնել դեղ և բժշկել, կամ Թէ մեռանել՝ տանել 'ի շիրիմ և Թաղել :» (Ար և զայս ինչ արար պատասխանի 'ի ձեռն պատգամաւորին . «Վ ազար ոչինչ Թեթե է եթէ ես, տեսանել իսկ չիշխեմ զնա առ երկիւղի, իսկ դա ասէ Թէ գամ բժշկեմ կամ Թաղեմ :») Ե յորժամ վշտացեալն այր՝ յուսակտուր լեալ միանգամայն, կամեցաւ առ նա դեմել անձամբ անձին և բերան առ բերան յայտնել նմա զմիջուկն սրտին՝ բանալով առաջի նորա զամենայն զվէրս՝ եղեալս 'ի նա 'ի պարեգօտաւորաց . իբրև լուսւ զայս քահանայապետն՝ գոչեաց . «յո գա», չկամիմ, զիշխեմ տեսանեմ :» — Այլ ոչ միայն զայս, այլ և չկամեցաւ բնաւ տանել զողորմելին Վ ազար 'ի սենեակ, միանգամ և երկիցս խօսիլ ընդ նմա միայն ընդ միայն, և կամ միով և կամ երկու ընկերօք, և գտեալ անհաւան՝ համարեալ զնա իբրև զմեղաւոր և զմաքսաւոր, Թող հալածէր ⁴⁰ :

Իբրև այսպէս յամենեցունց լքեալ տեսին զնա աբեղեանն Հայոց, առանց իրիք կասկածանաց յարեան եկին առ նա յաւուր միում և անողորմ հանին զնա 'ի վանացն : Ընթեցուք զողբալի զայս պատմութիւն կենաց Վ ազարայ նորին իսկ բանիւք, որ ազդոյ իմն եղանակաւ պատկերացուցանէ զիւր սրտին զմիւրմիջուկն այսպէս . «Լար գեալքն ինձ ըստ տարւոյ 'ի տեառն՝ լերեսհէ և Հրատայ 'ի պէտս դարմանոյ և հանդերձոյ և ձիոյ՝ յայտնի է . նոյնպէս և 'ի քո տեառն յեղբօրորդեացդ . այլ երբէք և յաւելորդացն 'ի պէտս տեղւոյդ ծախէր յիմնցն : Ի այց բե-

⁴⁰ Թուղթ Ղազարայ :

ընկալանքն իմ յՂուանից և 'ի Ղրաց և 'ի Սիւնեաց և յՂրչարունեաց և որ 'ի դոցունց իսկ 'ի քո տեառն եղբօր որդեացդ՝ ամենայն իւրաքանչիւր ուրուք տուրն որոշողութեամբ մնաց 'ի տեղւոջն գրով • և զիս հանին մերկ և թշնամանօք յամենայն արարելոց իմոց, զոր 'ի մանկու թեկնէ արարեալ էի: Օ՛ր անգամ և զհոռոմ գրեանդ ոչ ետուն զկնի իմ, որք կան պղբ ընկեցեալ 'ի կերակուր ցեցոյ: Բայց որդեօք կարդացեալ լուսաւորիցին 'ի դոցանէ բնակեալքդ 'ի տեղւոջդ, և կամ զայլս լուսաւորեսցեն⁴¹:»

Ելեալ աստի սոյնօրինակ կորանօք, սրտաբեկ՝ յոգի խռովեալ, անցեալ քնաց 'ի վանացն յՍմիթ քաղաք, ուստի՝ որպէս պարտ է կարծեւ, և գրեալ աւաքեաց թՎուղթն իւր 'ի ձեռն համազասպայ Սամիկոնեանի առ Սահան՝ մարգարանն հայոց, որպէս գրօղ յառաջաբանի թՎթոյս ուսուցանէ մեզ:

Որպէս երեւի 'ի նոյն իսկ 'ի յառաջաբանէն՝ ոչ ընդերկար մնաց 'ի յիշեալ քաղաքի Փարպեցին: Վանդի ոչ դանդաղեցաւ Սահան ընդ հուպ առ ինքն կոչեւ զՍազարն իւր սիրելի, « որում ոչ ոք գոյ փոխանակ: » Եւ զկնի այսր դարձի՝ կարծի ինձ, եթէ հրամայեալ իցէ նաեւ զօրավարին հայոց գրեւ զՍասմութիւնն, յորում մեծաւ սիրով զքաջարութիւնս և զիմաստութիւն մարգարանին կենդանագրէ:

Սամենայն զմանրամասն տեղեկութիւնս զպատիկ՝ առ Փարպեցին վերաբերեալս, հանեալ 'ի թՎթոյ նորա առ Սահան տէրն Սամիկոնէից, ուշի մտօք 'ի մի հաւմաժողովքի՝ ստեպ ստեպ քննելով և հարցանելով զնո-

⁴¹ Թուղթ Դաշտայ:

րին և զյուրեհացուցն և զ(ձ)ուվմայի Պատմութիւնսն . և ըստ կարի գուն գործեցի զձիշդ նկարագիր կենաց մատենագրիս և ժամանակին, յորում եկաց սա՝ պատկերացուցանել : Ազիտեմ, հասի արդեօք 'ի յառաջերեւան կէտ նպատակի , եթէ ոչ :

Սնայ մեզ սալ աստանօր ընթերցողաց զքանի մի տեղեկութիւնա զ(ձ)ւղթոյս :

Սախ՝ յամին 1848 'ի ճանապարհորդելն մեր ընդ Հաստան՝ եկեալ յերկրպագութիւն կենդանութիւնաբեր լճոյն սրբոյ Սուսաւորչին մերոյ, ծանօթացայ 'ի վանս Սրբոյ Աջմիածնի ընդ հանգուցեալ իմաստուն և աշխատասէր արքեպիսկոպոսին (Յովհաննու Հասխատունեան, որոյ հոգաբարձութեան յանձնեալ էր բազմահարուստ մատենադարանն Սանից : Սորա աշխատանք և մեծաւ սատարելով Սսերայ վարժապետի Օմիւռնացոյ՝ առն քաջածանօթի մերումն մատենագրութեան, յամին 1829 զառաջինն կարգադրեցաւ ըստ պատշաձին յիշեալ գրադարանն , յորում մինչ ցայն կէտ ժամանակի խառն 'ի խառն և ընդ փոշուով անկեալ դնէին գրչագիրք ամենայն : Սամին ամի 'ի քրքրելն սոցա զամենայն զմատեանս առ 'ի յօրինել զմանրամասն ցուցակ գրեհոյ՝ 'ի վերջոյ Պատմութեան Սազարայ դէպ եղև վարժապետին Սսերայ տեսանել զ(ձ)ուղթն սորա առ Սահան տէրն Սամիկունէից . զոր և մեծաւ զգուշութեամբ ընդօրինակեալ՝ տարաւ ընդ իւր 'ի Վիշնեւ Ռեստարաբիոյ : Սիւս օրինակ (ձ)ւղթոյս առեալ էր արքեպիսկոպոսն (Յովհաննէս , որ և զառաջինն ծանօթս արար ինձ զայն՝ ընթերուելով յունկըս իմ զքանի մի հատուածս 'ի նմանէ 'ի խցկան իւրում :

Պէտքն իսկ ՚ի ժամանակի այրն արժանապատիւ զիջեալ
 ՚ի խնդիր իմ՝ խոստացաւ զօրինակ թուղթոյն առաքել առ
 իս ՚ի Սոսկվա. զոր և կատարեաց իսկ անյապաղ : Պարծ
 արարեալ ՚ի Սոսկվա՝ գտի զբազմահմուտ այրն Սսեր,
 առ որում տեսի նոյնպէս օրինակ մի թուղթոյն՝ Վազարայ :
 Լսյալէս ահա թէ և երկու էին օրինակք, որոց բաղդա-
 տութեամբ այս մեր տպագիրս արարաւ. սակայն երկուքն
 այն՝ ընդօրինակեալ գոլով ՚ի միոյ գաղափարէ, մի համա-
 ընդի են : Սմին իրի և մթուածիւնք, որոց հանդիպելոց է
 ընթերցողն ՚ի յոլով տեղիս թուղթոյս այսորիկ՝ անլու-
 ծանելի մնան մինչև ՚ի յայտ եկեսցէ սյլ ճշգրտագոյն և
 մաքուր օրինակ նորին : Լու ժամն գուն գործեցի ծանօ-
 թութեամբք պարզաբանել զպատմական և եթ յիշատա-
 կութիւնս ՚ի նմին եղեալս՝ առ ՚ի դիւրահաս առնելոյ զայն
 թուղթ վասն յոլովից, զայլ թերութիւնս նորին ժա-
 մանակին թողլով լցուցանել և քան զմեզ հմտագունից :

Երկրորդ անգամ, զվաւերականութենէ թուղթոյս՝
 թուի ինձ, ոչ որ յերկուսացի . քանզի դիւրին է քաջա-
 ծանօթիցն հայ դպրութեան և մտադիր քննողաց Վաս-
 մութեանն Վազարայ՝ նմա միայնոյ սեպհական ոճ և
 դարձուածք բանից և՛ ՚ի թուղթիս տեսանել . թող զի
 այսմ վկայէ և յառաջաբան թղթոյն՝ գրեալ յամսնուն
 բանասիրէ :

Սայլ կալևոր տեղեկութիւնս տացուք ընթերցողաց
 ՚ի ծանօթաբանութիւնս թուղթոյն :

Սոսկվա,
 2 Վեկտեմբերի 1852 ամի :

ԹՈՒՂԹ

Դ.Ա.ՉԱՐԵՅ ՓԵՐՊԵՑՆԻՑ

ՄԵՂԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՍՏԱԽՕՄ ԱԲԵՂԱՑԻՑ

ՅՆԱՒԱԶԱԲԵՆ ԹՂԹՈՅՍ¹

առաքելաւ յԼ՛իւն Կաղաթէ :

Եւսաւորէ միշտ շնորհ աստուածային զսիրօղբ արդարութեան և մննականդ զայնոսիկ, որ աստուածային բանին պարապեցին քննութեան. քանզի ուսան 'ի Վերջստոսէ, որ ասէ՝ քննեցէք զգիրս: () Ի շահ մեծ անձանց համարելով զերկնաւոր բանն՝ միշտ կիրթ ունելով զնոյնն, զի Թեաւորեցեն զոգիս իւրեանց և զլսողացն պնայիսի մնասանց առաքինութեան, քանզի պատճառ զօրութեան և իմաստութեան ընկալան՝ ուսեալ 'ի մարգարէէն, « Արհանէ զպատուականն յանարգէ, բերան իմ եղիցի: » Վանզի բան ճշմարիտ՝ արդար և օրինաւոր 'ի խրատաբանութիւն ժողովրդոց ծաղկեալ պողաբերէ զոգիս լսողացն

¹ Յաւաբանս այս՝ յաննուն բանասիրէ գրեալ, ապ մեզ գրանի մի մանր տեղեկութիւնս զպատճառէ հալածանաց՝ յարուցելոց 'ի վերայ Ղազարոյ, զոր կամ հարեանցի կամ բնաւ իսկ ոչ յեշտասկէ 'ի Թղթի իւրում յետինս այս: Յոյր ստիւ և արժանի է մեծի ուշադրութեան:

երկնաւոր լուսովն : Սոքա զօրէն վաճառականաց ընդ ծով
և ընդ ցամաք աշխատասիրեալք՝ վասն յոլով առնելոյ
զխորհուրդս մտացն անապական երկնաւոր գանձոն, տալ
որոց ինդրէ՝ ՚ի նոցանէ զբանն աստուածային՝ ՚ի գիւտս
փրկութեան անձին :

Յորոց մի յայսպիսեացս երանելին՝ Ազար՝ նախան-
ձաւոր և աշխատասէր այսպիսի երկնաւոր արուեստի ան-
դատին՝ ՚ի մանկական տիոցն սկիզբն արարեալ բանական
գիտութեան՝ Յունաց յաշխարհն ճանապարհորդէր, և
անդ քաջաց և առաքինի մարդոց պարապեալ՝ լիով զմար-
գարիտն զբանն աստուածային ընկալեալ յինքեան՝ եկեալ
հասանէր յիւր աշխարհն :

Աւ քանզի սովորեաց մարդկայինս բնութիւն՝ իմաս-
տունքն և մեծամեծքն գնեն՝ ՚ի վաճառականաց զմարդա-
րիտն և զպատուականս հանդերձիցն, զի երեւելիք և պայ-
ծառք երեւեցին ամենայն մարդկան յերեւելիսս . սոյնպէս
և զսորա զգիտութիւն բանի լուեալ իմաստուն և գիտուն
մարդոց ընթերցուածոց պատուիրանացն՝ ստուծոյ՝ գո-
վեցին և ինդացին նովալ յամենայն ժամ եկեղեցիք և
վկայարանք սրբոց և տեղիք վարդապետարանք, ծաղկեալք
լինէին հոգիք լսողացն՝ ՚ի շնորհացն, որ ելանէին ՚ի բե-
րանոյ նորա . և ՚ի մէջ հայրապետացն և եպիսկոպոսացն
իբրև զարուսեակ պայծառացեալ երևէր բանական գի-
տութեամբն :

Ամեցեալ մեծի յիմաստութեանն՝ Ահանայ մարդ-
պանի զօրավարին Հայոց՝ Տեառն Սամիկոնէից, զնա իւր
առաւել մերձաւոր և սիրելի առնել, շնորհէր նմն զհոյա-
կապ և զականաւոր տեղին՝ ՚ի Սոր քաղաքի, որում անուն

էր Սուրբ Կաթողիկէ եկեղեցի վանօքն • և նորա ընկալեալ զբանն մարգարանին՝ ինամնածէր զտեղին :

Պատահեաց նմա կրեւ տրամուծիւն 'ի վայրապար մարդկանց, զի 'ի հրոյ վնասեալ փայտակերտն եկեղեցւոյն • — վասն որոյ ածեալ զմտաւ և յիշելով զբանն Պօղոսի, զի յամենայն ժամ աստուածասէրքն առանց խղճի մտաց կեցցեն՝ որպէս աղօթաւ առնէր ասելով • ինդրեմք յԱստուծոյ, զի մի՛ չար ինչ պատահեսցէ ձեզ — յայսմանն կամ եղև նմա գնալ 'ի կողմնսն Յունաց • հասանէր յԱմիթքաղաք և անդ առ ժամանակ մի զտեղի առնոյր : Տեսանելով զայն չարանախանձ մարդկան՝ յաւելուին բանս սուտա զտեղւոյն և զուսմանէն ևս զնորա, զի զբարձր անունն խոնարհեցուցանել կարացեն :

Եւ ետալ զայս ամենայն Վազարու՝ իբրև զքաջ պատերազմող զինեալ զինքն, զի բանիւ զօրութեան զիւր ոգւոյն և զքաջալերութեան և զպատկեր կերպարանաց 'ի ձեռն գրոյ յՎրթոյս այսորիկ ծանուցէ նոցա զվաստակ բանի իւրոյ որ առ նոսա յաւաքագոյն լուսափայլեալ, զի կարճեսցին բերանք չարախօսացն զնմանն • զի այսպէս (ասէ) 'ի ձեռն անիմաստ և վայրապար մարդոց եհաս հաւածումն լաւաց և պիտանի մարդկան աշխարհիս Հայոց : Եւ մանաւանդ զի վստահ եղեալ յամենիմաստ մարգարանն, եթէ գիտէ ճարտարութեան բանի լինել չլսող և գիտեւել զիրաւունս, զի անմեղադրելի զինքն արասցէ 'ի ձեռն գրոյս : Եւ առեալ 'ի ձեռն զգէն գիտութեան, զի յաղթող երևեսցի, և առաքէ զգրեայս 'ի ձեռն բարեւեր մեծի և պատուական նախարարին՝ Սամիկոնէին Հովնազասպայ, որ և պատճառ իսկ եղև նմա այսրէն դարձին • զի

յաղբերէն գիտութեան նորա արբցն միասնգամ մնալ
դիկք՝ և պաղարեքք լիցին Նստուծոյ զարդարութիւնս :

Ո՛ր ասն որոյ և զերբորոյ «Պատմութիւնս Հայոց երա-
նելի իմ Պ ազար պատմագրեաց . ընդ նմին գրեցաք և
զ(Ի)տուղթս , զի ընթերցասեղքն զ«Պատմութիւնս կար-
դալսլ՝ ընդ նմին և զ(Ի)տուղթս ընթերցեալ , զփորձ առ-
ցնն նորա լաւութեան բանին :

Փրկիչն մեր և Տէր՝ Աստուս Վրիստոս, քաջ զգուշացուցանելով պատուիրէր Լուսքերացն, թէ Աորժամ զամենայն արդարութիւնս կատարիցէք՝ ասաս ջիբ, եթէ ծառայք անպիտանք եւք : Եւ ընդէր և հոգևոր մշակն Լստուծոյ՝ սուրբն Պօղոս, զկծեալ իմն երբեմն վասն աբանց խանդացելոց ընդ մեծ շնորհս որ էր՝ ի նմն, և բանս անհանձարս խօսելոյ ընդ նորադարձ աշակերտեալն՝ ի կործանումն լողացն, զորս անուանագրեալ սուտ մշակս կոչէ, և չկարացեալ տանել գայթակղութեանն՝ արասքոյ Վրիստոսի կանոնին վարեցաւ և անձամբ զանձին լուութիւնս և զճգունս մեծամեծ պարծանօք գրեալ մի ըստ մեծի կարգեաց . և ոչ իմն ըստգտեալ խոտեցաւ ³, այլ կացմնաց ի նմին առաքելութեան պայծառապէս : Եւ եթէ ընդէր այս պսպէս լինէր՝ ծանիցէ քննօղն, թէ կարասցէ ապա թէ ոչ՝ լռեսցէ :

Ըրդ՝ դու Տէր, այր քաղցր ես և խոնարհամիտ և արդարահայտեաց և կշռաքնին ³ և հաւատոց ⁴ Լստուծոյ առաւել ընդանի՝ որպէս և ամենայն նախնիքն քո : Եւ ես անպիտանս և ամենեցուն կղկղանք թէպէտե երևիցիմ ա-

³ Յօրինակն մեր « խոտեցան : »

³ Յօրինակն մեր « կշռաքնին : »

⁴ Յօրինակն մեր « հաւատոց : »

ուաջի Տեառն ⁵՝ առն եղեալ որդի, իբրև զանզգամ՝ որպէս մեծ առաքեալն Պօղոս . այլ քո Տեառն քրիստոս սանմանութեամբ տարեալ՝ ներելով անզգամիւթեանս իմեւ, ընկալ զիս իբրև զանզգամ : Օգնեալ զիմ՝ ի տղայութեանն՝ զայն Տէր իսկ ինքնին քաջ գիտէ :

Տարեալ զիս ըստ վարդապետաց իմից հրամանի՝ ի Հռոմսն, ժամանակեցի անդ . և եկեալ անտի կեցի առ Կամեարականսդ ⁶ յամենայն ամբոխսն մինչև յամն նուաճ ման ձերոյ : Եւ զհետ այնորիկ որպէս թէ ձանձրացեալ յաշխատութենէ շփոթիցն՝ կամեցայ պարապիլ աղօթից և հոնքեւ : Եւ երթեալ ՚ի Սիւնիս՝ կեցի անդ ամն երկուս, զձմեռն ՚ի քարայրի առ առն միում հռչակելոյ ՚ի բնակչաց գաւառին յամենայն կրօնաւորութիւնս, որում անուն էր Սոլսէս, և տեղին՝ Լնձուկ . և զամառն յաղագս տօթոյ տեղոյն՝ քահանայապետ աշխարհին՝ տէր Սուշէ ⁷, տանէր զիս առ ինքն, ուր և լինէր ՚ի հովու :

Ըրդ՝ զառաջինն կելոյն իմից զվարս՝ տէր Կերսէ և Հրատ Կամեարական ⁸ գիտեն զՍիւնեացն յառաջագրեալ եպիսկոպոսն աշխարհին : Եւ դու յայց ելեալ ինդրեւ զիս, և գտեալ յաշխարհին յայնմ՝ ածեր ՚ի տուն ոչ իբրև զաղքատ զոք ՚ի կազմածէն և ՚ի մանկաւոյն, և ոչ իբրև օտար զոք ՚ի քէն և կամ զծառայ ուրուք . քանզի

⁵ Ղզարս յԵմօաց ողջն թղթի երոյ Տէր կոչէ զՎահան :

⁶ Կամեարականք ողջախառն էին Մամիկոնէից, քանզի զքուսոր քաջին Պարգանայ ՚ի հնութեան ունէր Աբղաւիբ՝ տէրն Աբղարունեաց : Տես Ղզարայ Պատմ. եր. 193 :

⁷ Սուշէ եկաց Կաթողիկոս զհնի Սամուէլի ՚ի 502 տմ :

⁸ Կերսէ և Հրատ կամ Հրատ՝ որպէս զբէ կրճատելով Ղզարս, որդիք էին Աբղարայ Կամեարականի : Տես Ղզարայ Պատմ. եր. 212 :

պարեգօտաւորք ազատեալ են 'ի Վրիտոսս : Իսկ որ զատոյցն զիս պարեգօտիւք 'ի ծառայութեան աշխարհիս և ազատութեան եղև մեզ առիթ՝ Տէր Լճան քո Տեառն քեռի էր : Լստ այդմ մասին 'ի Հայս քե՛զ Տեառն անկ էի :

Դարձեալ՝ երանելի մայրն՝ քո յորժամ աւ բղե՛շին¹⁰ աճ զձեզ , յորում դրան և զմեզ ուսուցանէին — սակայն թէպէտև ըստ տիոց աւագագոյնք քան զձեզ էաք , այլ սննդակիցք էաք ձեզ և խաղակիցք՝ կրելով 'ի խաղու զարկանելիս ձեր զինի ձեր — մուսուցանէ մայրն ձեր օրհնեալ և Լճայլ Սլամ¹¹ ըստ իւրեանց հոգեսիրութեանն և զմեզ ընդ ձեզ որպէս զձեզ : Լճ ըստ այնմ ամենայնի քե՛զ Տեառն անկ էի :

Իսկ ըստ առաւելեալ շնորհիս , զոր ետ ինձ Վրիտոսս , եթէ արժանաւորի կամ անարժանի , զայն Տուիչն քաջ գիտաց : Լճ պա արդարև քե՛զ իսկ և արժանի :

⁹ Զմօրէ Վահանայ զայս քնչ առէ Ղազար 'ի Պատմ. իւրում . « Կին նահատակին Հմուեկայ Մամիկանէի՝ եղբօր սրբոյն Վարդանայ եղև կին անուանի և առաւելեալ ամենայն լաւ և մտաւոր մասամբք յամենայն կանայս 'ի Հայաստան աշխարհի . որ մեռց և խրատեաց զորդին իւր յաշխարհին Վրաց 'ի ամն Աշուշայի՝ Վրաց բղեշի : Եր . 191 :

¹⁰ Աջատնօր գԲգեշիէն Վրաց՝ զԱշուշայէ, են խօսք, զորմէ տյապէս չառէ Ղազար իւրում Պատմութեան . « Զորդիս Հմայեկայ և կնոջ նորա Չուկայ — բղեշին Վրաց՝ Աշուշայ — ինզրեաց պարգևս 'ի յարքայէն Պարսից Թաղկերուէ և ածեալ ետ ցմայր իւրեանց , որում անուն էր Չուիկի : »

¹¹ « Զբոյրն Չուկայ ունէր 'ի կնութեան բղեշին Վրաց Աշուշայ , սրում անուն էր Անուշ Վրամ : » Պատմ. Ղազարայ . Եր . 192 : « Բղեշին Վրաց՝ Աշուշայ , էր այր խելացի և խորհրդական , և ունէր կին յազգէն Արծրունեաց զքենի մեծի սեպհին Մամիկանէից Վարդանայ . » Կցն . Եր . 88 :

Ս անազի 'ի դարուն յայսմ զքո զքաջութիւնդ զօրացուցեալ պայծառացոյց վերին խնամակալութիւնն քան զափեմեցունց, որք էին և կամ որ այժմ են 'ի Հայս . և զիմ շնորհս քան զբազումն պարեգօտաւորաց: Ահա անըզ գամեցայ և ճառեմ . ներեան՝ աղաչեմ, փոքր մի անըզ գամութեանս իմոյ: Ապա ստոյգ՝ առաւել քեզ իսկ էի պրժանի:

Եւ եմ ես այն Վազար՝ ըստ աւ 'ի քէն և այլոց բազմաց ասացածի, որում ոչ որ գոյ փոխանակ: Իսկ այժմ առ նախանձու աղետի բազումք նկրտելին լինել իմ փոխանակ . բայց եթէ իցեն:

Քանզի 'ի սկզբանէ արարածոց բազում օճիրս գործեաց նախանձ յաշխարհի: Անդէն և անդ 'ի սկզբանն զնախասեղծն ընկձեալ զնա նախանձու բանսարկուին՝ դարձոյց զնա 'ի հող, և վկայէ գիր 'ի լյաթուղիկէսն, թէ նախանձու բանսարկուին եմեւ մաս յաշխարհ: Երկուցն միայնոյ դեռ ևս յԱդամայ ծնելոց յաշխարհ՝ լայէնի և Հաբէլի, որպէս 'ի փոքրիկ և 'ի նեղ՝ յանբաւ բնակութիւն տիեզերաց հայեցուցեալ զլայէն նախանձարկու դիւին եղբայրասպանութեամբ զաւակաց: Իձեռն նախանձու գրգռեալ Եսաւ 'ի վերայ Հակոբայ մաս խորհէր: Իձեռն նախանձու զանմեղն Հովսէփ միլեզնու թեամբ եզբարքն 'ի սարկութիւն վաճառեցին: Եւ 'ի ձեռն նախանձու զերկուս հոգեշնորհ անձինս՝ զԱհարօն և զԱբրիամ, յանարժան խորհուրդ յանդգնեցուցեալ՝ բորոտեցուցանէր զմերգարէ կինն: Իձեռն նախանձու զախոյեանաբեկ և զժողովրդակեցոյց զայրն՝ զԴաւիթ անհանգիստ որսայր Աւուղ 'ի կորուսանել:

Եւ արդ՝ զինչ ևս ասեմ՝ զարարածոցս առ միմիւսն , որ և զամենեցուն զարարին և զտէր (Յիսուս Վրիստոս առ նախանձու ժողովուրդ շրեիցն և քահանայապետք նախ ժամանակօք ձաղեալ պպանէին՝ կոչելով զնա երբեմն հախարդ , յասելն , թէ ՚Նէղզերուղաւ իշխանաւն դիւաց հանէ գա զդէս : Եւ դարձեալ՝ գինէմիլ անուանէին և զեխասէր , թաելով ցաշակերտսն , թէ ընդէն վարգապետն ձեր խառն ընդ մեղաւորս ուտէ և ըմպէ : Եւ լի չարահեղութեամբ և անժամակերութեամբ եպերէին . ասեն , ընդէն աշակերտքն (Յովհաննու և փարիսեցիքն պահեն և քո աշակերտքդ խառն ուտեն : Եւ զչեցին զնա և դիւահար . ոչ՝ ասեն , ստոյգ ատեմք , թէ Սամարացի ես դու և դե գոյ՝ ի քեզ : Եւ ժողովեալ սուտ վկայս՝ առ միլեգնութեան քիճան զինչպէտս տային խօսել , և քրքուէին խրախացեալք առաջի դատողացն , ուր ծանուցեալ . « Իրաատսի ըստ վկայութեան Եւթարանչին , թէ առ նախանձու մտտեցին զնա , լուացեալ զձեռս՝ ասէ , անպարտ եմ ես յարենէ առնդ , զի ոչինչ գտի՝ ի դմն վնաս արժանի մահու . դուք առէք և ըստ ձերոց օրինաց դատեցարուք : Եւ ընկեցեալ զնա յօրէնան և ՚ի ժողովուրդս , որք էին երկոքեանն մահապարտք՝ և՛ ժողովուրդք շրեիցն և՛ օրէնքն : Եւրոց չհանդուրժեալ դիւամիլ նախանձուն՝ վիճակեցին մահու , և ոչ ուղղոց այլ անիծից , իբրև զչարագործ և մարդառպան , այսինքն՝ խաչի , զարարին և զնորոգիչն , զկենսատուն և զմահասպան , զերախտաւորն առ ամենեսեան , զքաղցրն և զբազմողորմն :

Եւ զայս ամենայն կարիս կրեալ յանձն իւր յաղագս մեր՝ զսոյն և իւրոց աշակերտացն ստեպ զգուշացուցանէր ,

Թէ և՛ ձեզ դիպելոց է այս ամենայն , յորում մի՛ իբրև զանկազմն և զանպատրաստ գտեալք հասելոց 'ի վերայ ձեր վշտացն՝ զանգիտիցէք : Այժմէ զիս սիրեցին, ապա և զձեզ սիրեսցեն . եթէ զիս ընկալան, և զձեզ ընդունին . ապա թէ զիս հալածեցին, և զձեզ հալածեն . եթէ զիս ատեցին, և զձեզ ատեն . և եթէ զիս, որ տանուտէր էի՝ Բէեզզեբուզ կարդացին , որչափ ևս առաւել զձեզ և զընտանիս իմ :

Վորին նմանօք ըստ ժամանակի որսացեալ առ նախանձու կուտէին 'ի վերայ իմ բազում բանսարկութիւնս՝ ասելով, «Այժմէ Վ ազար ասէ, թէ պոռնկութիւն մեղք չէն . զսոյն և մարզաբանին սա գրէ : » Այլ եթէ ընդէր այդ այդպէս, դու Տէր՝ քաջ գիտես քան զսուտ կարծօղնս : Այլ ընդունէին զեղիս և անսուրբ անձինք քաղցրախոր ժելով զլուր այդպիսի բանից 'ի սատարութիւն բունելոյ յինքեանս չար գործոցն :

Ըրդ՝ որ ոք յանօրինաց՝ թող թէ 'ի քրիստոնէից, 'ի միտս իւր խորհել զայսպիսի ինչ բան , թող թէ և առ այլում զայսպիսի շնջել բան . որ անմիտ, որ տգէտ, որ չրեայ, որ այլաղանդ : Այլ Վ ազար զայդ քարոզէր . ո՞ւմ և կամ ո՞ւր և կամ ե՞րբ . որ տգէտն է գրոց, որ անհրա հանգն է յուսմունս , որ Սովսիսական օրինացն օտար է և քրիստոսատուր չնորհին անտեղեակ : Այլ չիցեն արդեօք աբեղեանս չայոց արժանի ողբոց արտասուաց և բազում սգոյ՝ համբաւել զանպիտանս, խօսել առ նախանձու զան աբժանս :

Վանզի ո՞ արդեօք զերկայնամիտն և զանցատուն Վստուած դրդեալ՝ յայնպիսի ահաւոր շարժեաց 'ի քարկու

Թիւն — ածել զժրհեղեղն 'ի վերայ ամենայն երեսաց երկրի, մինչև զամենայն ծածկել զլերինս . ոչ ապաքէն որբոքեալն 'ի պոռնկութիւնս : Տեսեալ՝ ասէ, որդւոցն Աստուծոյ զղատերս մարդկան՝ խառնակեցան ընդ նոսա :

Յաղագս որոյ իրիք համարեցաւ այնպէս մեծ արդարութիւն Ահարօնեան Փենեհեզի ազգէ յազգ մինչև յաւիտեան, եթէ ոչ յաղագս հարկանելոյ գեղարդեամբն և ցցելոյ ընդ գետինն զՕ ամբրի հանդերձ Մադիանացի բողիւն և ցածուցանելոյ զբարկութիւն Աստուծոյ : Յորով պատուհասի քսան և չորք հազարք արանց 'ի միում պատերազմի անկան 'ի ժողովրդէնէն Տեաուն : — Ամն ոչ ապաքէն վասն անհանձար խօսիցն բազմաժամանակեայ քինակալութեամբ սպանալ յեղբօրէնս : — Ամիցին զսոցուն անդստին 'ի Սովսիագիր պատմութենէն և յայլոց մարգարէից լսել զհակառակն . հայեսցին ընդ առաջին ճանապարհ հարցն ապաշխարութեան : — Այրն Աստուծոյ՝ Անովք, ընդ ամիւննացեալն օրինաւորութեամբ և գտեալ հաճոյ Աստուծոյ՝ յանմահական փոխեցաւ վիճակն : — Այ՛, բազմաժամանակեայ պահելով զկուսութիւն մինչև 'ի հինգհարիւր ամ, և զկնի այսորիկ յաղագս որդեծնութեան ամիւննացեալ սրբութեամբ՝ երկրորդ աշխարհիս սերելոյ գտաւ պատճառս : — Աստ սմին և մեծն 'ի մարգարէսն Սովսէս . սոյնպէս և պաշտօնեայ նորին պարկեշտասէր կուսութեամբ պատուեալ Յեսուս : Ասկ զարմանալին զառնէն զԱղիսայէ ո՞րք բաւական իցէ ասել բանիւ զգովութիւն, որ 'ի մարմնի զանմարմնոցն բերելով զքաղաքավարութիւն՝ հրեղէն կառօք 'ի հոգեղէնս վերացաւ 'ի կեանս : — Ասկ եթէ 'ի քրիստոսատուր

չնորհէն զսոցունց բաղձայցեն զնմանս, զխտազոյնս գրտօցեն և զգարհուրելիս, որ զբնաւ գործելոցն մեկուսի ընկեցեալ զմեղանչականութիւնս, և զլոկ զպատճառս տենչից հայեցմունան ընդ կատարեալ շնութեանն լծեաց Փրկիչն՝ ասելով, թէ որ հայի 'ի կին մարդ 'ի պատճառս ցանկութեան՝ անդէն շնացաւ ընդ նմն 'ի սրտի իւրում:

Եւ զհեթանոսաց և զվարդապետին յաւելեալ 'ի սոյնս զքարոզութիւն՝ լուեալ լուեսցեն լիրբքն և անամօթքն, որ այլոց բանիւ զիւրեանց կամաց խօսին զախորժքս և չսոսկան արամքն, որով Վրիստոս խօսէր ընդ աշխարհի, որ զմնացորդս չարչարանաց Փրկչին յիւրում 'ի ճգնափորձալից 'ի մարմնի կրէր՝ Տարսոնացի սերովչ բէն Պօղոս: Սա զոր ինչ յաղագս պոռնկացելոցն չժառանգելոյ զարքայութիւնն գրեաց յամենայն յիւր 'ի թուղթսն՝ յոյժ բազում են, և գրել զբնան մի ըստ միոջէ շատ աշխատութիւն համարիմ և աւելորդս. քան զի ընդ գիտնոյ ()րինաց են խօսքս: Եւ սակաւ բանիւք զոր յերկրորդումն թղթին գրէ 'ի կորնթացւոցն ճանաչի և այլն ամենայն, թէ ընդէր իսկ բնաւ և անուանի 'ի միջի ձերում պոռնկութիւն: Եւ առ Լսփեսացիսն, թէ պոռնկութիւն և ամենայն պղծութիւն և կամ ագահութիւն մի անուանեացի 'ի միջի ձերում: Եւ անդէն առ նմին. թէ զայս գիտասջիք, զի ամենայն պոռնիկ, կամ պիղծ, կամ ագահ, որ է կռապարիշտ, ոչ ունի ժառանգութիւն յարքայութեանն Վրիստոսի:

Եւ որ՝ անդէ, ասասցեն հէքք և թշուառականք, ընդէր առ նախանձ արկանիցին զանձինս ընդ անապաշխար մե-

ղոք • զորոց և ¹².... յիշէ ասելով, թէ եւ մեղք, որ մնա
 հուշափ եմ • զոր և յԱ՛ւետարանչացն կարդան ցանգ և
 զանց առնեն իբրև զարհամարտաս, թէ որ հայհոյեցէ
 զՀոգին Սուրբ՝ մի՛ թողցի նմա, մի՛ յայտմ աշխարհի և
 մի՛ ՚ի հանդերձելումն։ Ա՛յլ գործէ ոք մեղս ըստ թուլու
 թեան մարմնոյ, որպէս և ես՝ որ մեղաւորս եմ՝ քան զա-
 մեայն կենդանիս։ Ա՛յլ ասել զմեղսն չգող մեղս՝ օրպիսի
 արհամարհոտ և ամբարիշտ հոգի կարիցէ ածել զմտաւ։
 Իսկ որ ձանաչէ զյանցանսն և զարհուրեալ սրտիւ կարող
 լինիցի փութալ ՚ի զղջումն՝ վարկազակի պատահի թողու
 թեան։ Իսկ որ կամիցի ապաքինիլ ըստ ձեռոյ անմիտ կու-
 սանացն՝ չդիպի ողորմութեան ։

Ա՛յլ ասեմ • «աղանդաւոր է ։» Այլ զայս ստեպ ծանու-
 ցանել ամենեցունց ճեպէին • զորս հաւատացուցեալ ՚ի
 տկարամտաց՝ թերի վարդապետութիւն շնորհին որ էր
 ՚ի յիս, հայեցուցանէին։ Ար և զանուն անգամ աղանդոյն,
 որով բամբասէին յանդանեալքն՝ կարի՛ յոյժ համարիմ
 աղտեղի նշանակել գրով։ Ա՛յլ նկատումն հայհոյանացն
 զնոցունց իսկ զյառաջագրելոցն բերէ զմանս, թէթեւ
 և չնչինս համարել զպոռնկացելոցն զգործս ։

Իայց իմ ըստ կարի պարապեալ Յունական ուսմանցն
 և ըստ զօրելոյ տկարմտութեանս իմոյ կարդացեալ զգիրս
 արանցն սրբոց, որք վառեալք Սուրբ Հոգւոյն զինու՝
 զսուրս հոգեփողոտս աղանդաւոր ուսմանցն դարձուցանէին
 անդրէն ՚ի սիրտս նոցունց և զաղեղունս նոցա փշրեցին,

¹² Այսին բառ քն զպիտի • գուցէ անուն իցէ Յովհաննու, «ոյ և
 յառաջ բերեալ տեսնի բան ։

և զփրկագործ վարդապետութիւնն իւրեանց գրով մեզ աւանդեցին՝ հոգացեալ իբրև զարդար և ոգեսեր հարս զամենայն տգէտխորհուրդ¹⁵ մարդոց զօգուան: Աորոց յերկար որ¹⁴ և ջերմ սիրով ընթերցեալ զգրեալս՝ անվնաս և դիւրազերծ կարէ լինել հրարձակ նետից չար ձգողացն • զարբօցն ասեմ զԼ՛թանասէ Լ՛ղեքսանդրացւոյ և զԼիւրդէ Լ՛ղեքսանդրացւոյ՝ զերկուց մեանուն արանցն, զԼիւրդէ Արուսաղէմացւոյ և զԼարսդէ Կեսարացւոյ և զԳարեգորէ՝ Կազազացւոյ, — որ և յարագս առաւելեալ՝ ի նմա շնորհի Լ՛ստուածաբան յորջորջեցաւ — և զմերոյն առաքելանման նահատակին Գարեգորի՝ զվարդապետէն Հայոց, և զնոցունց նմանեացն, որք զնոյն շաւիղ աւողջմիտութեանն հետեւեալ վարդապետեցին: Այսպէս որոյ և զայլն ամենայն և զորս առ նոսա արանցն ծառայք նորա ունին զամենայն գրեալսն զԼ՛րիոսի Լ՛ղեքսանդրացւոյ և զԼ՛պողինարոսի զԳատիկեցւոյ, և զԼ՛եստորի զԼ՛նտիոքացւոյ և զԼ՛ատիքեայ Կոստանդինուպօլսեցւոյ և զԼ՛ուսմբրիկայ ստրկի, որ և յետոյ Ե՛անի զինքն անուանափոխեաց, ուստի և Ե՛անիքեցիք կոչեցան աշակերտեալքն նմա • և զայլոցն բազմաց զնոյնանման կորստեան ճանապարհին ուղեկցաց, զորս սուրբ կաթուղիկէ և առաքելանման Ալեղեցւոյ նզովեալ և արտաքս ընկեցեալ յամենայնէ՝ ի բաց և մեկուսացեալք՝ ի յԼ՛ստուծոյ ուղղափառ ուխտէն մինչև ցայսօր վարին ներկեալք իւրաքանչիւր աղիտիւ անծածուկքն միմեանց՝ և յայտնի են ամենայն ուղղափառ ժողովրդոց :

¹⁵ Եօրինակն մեր՝ « զամենայն տգէտ խորհուրդ մարդոց զօգուան : »

¹⁴ Եօրինակն մեր՝ « յերկարութե », զոր մեք « յերկար որ » ընթեանումք :

Եւ արդ թէպէտև գթեալ սոքա անբժշկու թեամբ կաղան 'ի հաւատն, այլ սակայն բանիւ և ոչ գործով . զի ըստ մարմնոյ պարկեշտութեան յամենայն ճգնութիւնս զմի միով ելևելս առնեն, և մանաւանդ 'ի կերակուրս և ըսպելիս և 'ի գիջութեան ժուժկալութիւնս : Եւսկ հայոց աշխարհի աղանդ, զոր տեսն՝ անանուն է ըստ վարդապետի և անգիր ըստ բանի : Եւ հաւատոյ և յուամմնէ տգէտք երևին, և 'ի գործս ծոյլք և անժոյժք, յորոց՝ ըստ անգիտութեանն որ է 'ի նոսա և անկարգ ըստ վարուց, այդպիսի իսկ արդարև աղանդոց վայելէր բուսանել՝ ըստ յօդուածոյ առասպելաբանութեանն, թէ « Ըստ խոզի հարմանցելոյ՝ կոյաջուր բաղանիք : » Եւ 'ի արդարև պատմեսցի այս գէթ¹⁸ ըստ բանի ողբոյն և մի՛ լուիցէ 'ի դրունսս Ըսկաղովնի . իսկ որ ընթեւանուն 'ի միտ առցէ :

Եւսայց ես թէև գիտէի զոք յայնպիսեացն՝ ընդ լրոյ դատել և կամ պարտաւորել ամենեւիմբ ոչ կամէի . վասն որոյ կարծէին չարաթոյնքն, թէ և ես նմանիցիմ նոցա : Վնազի ուսեալ էի 'ի Փրկչէն, որ ոչ հրամայէ ամենեցունց՝ յոխորտ խլել զորմն 'ի ցորենոյն մինչև 'ի ժամնակ հնձոցն, և առաքել զհրեշտակս իւր 'ի ժամնանակի հնձոցն . զորս կամ հրեշտակս իսկ ասէ և կամ ճշմարիտ վարդապետս . որպէս սովոր են զվարդապետս հրեշտակս անուանել աստուածեղէն Վիրք, որպէս և զիշխանս՝ աստուածս ասացին մարգարէքն : Եւսկ ես ոչ հրեշտակս՝ և վարդապետ և ոչ երբէք իսկ չեմ եղեալ բանիս այս ըստ երբէք 'ի հարցողաց ուրուք կամաց գործոյ իշխանութեան, և ոչ երբէք . քանզի յաղագս ատելոյ

¹⁸ Յերկոսին յօրինուին գրեալ տեսնի « 'ի գէթ : »

զիս—Թերևս արդեօք և ըստ անարժանութեան—սուրբ-
քրդ և անարատք և յամենայն մեղաց ազատ ուսուցիչքդ
Հայոց՝ Թոզ 'ի մեծամեծան ձկտեցուցանել զիս յեպիս-
կոպոսութիւն և կամ 'ի նոցին յառաջին զգաստութիւն
և կամ յեկեղեցւոյ դատաւորութիւնս, այլ և ըորեպիս-
կոպոս որ չարար, զոր Պարսիկք և արք անարժանք գոր-
ծեն և այսօր :

Իսկ անձամբ զանձն յանդգնեցուցանել 'ի վարդապե-
տութիւն՝ որպէս և զբազումն տեսանէի յանպիտանաց ,
այնպէս յահագին աւանէն սարսէի՝ 'ի Հակովբոսէ , որ
բողոքէն¹⁶ ցանկ, Թէ մի՛ բազում վարդապետս լինիք՝ եղ-
բարք, գիտառջիք զի մեծ դատաստան ընդունիք . և ոչ
դարձեալ իբրև զլցեալն պիղծ և վատթար գործովք ,
որոց չհայեցեալ յիւրեանց դերանն, յայլոց մատուցեալ
յակինն՝ զննեն հանել շիւղ : Եւ այսպիսի կեղծեօք հնա-
րեն կարծեցուցանել աշխարհի զանձինս արդարս . և այն
ոչ երբէք ծածկի, այլ և՛ս առաւելեալ յաւելուածովք
կուտեն անձանց բարկութիւն յաւուրն բարկութեան և
չլսեն զՊողոսի բողոքն, Թէ զանձինս դատեաք : Եւ այլք
ագահութեան ախտիւ վարակեալք՝ արկանեն ընդ պար-
տեօք զարդարս և զոչարդարս, և կարացեալ ևեթ ըմբռու-
նել զմնամոռայն՝ յաղագս որոյ խուենն , այնուհետև զա-
մենտեան արդարս անուանեն և անմեղս , և զմար-
գարէին Միակուսմոյ ստունկանն զաղաղակ՝ մանաւանդ
Թէ նովա :

Եւ կամու ևս խորհիցիս զյիշելի գտուեալ պատգամն

¹⁶ Յերկոսի յօրինական, « որ բողոքն ցանկ : »

երաներույն Յովհաննու¹⁷ Գիւտայ կաթօւղիկոսի եղբորորդւոյն, քեզ Տեառն 'ի Սեկոյ¹⁸ դարխտին՝ յարանց ունանց, որք խոտանալով քեզ Տեառն կարասի՝ ինդրէին զանդիւզ : Աւ քո Տեառն կոչեցեալ զտէր Ա՛ւարդ՝ զքո եղբայր, և զՆայդիկ և զիմ անարժանութիւնս՝ հրաւնջեցեր միւսանգամ երկրորդել տեսուն Յովհաննու զպատգամնս . յոր առացեալ քո Տեառն և այլ բազում ինչ բանս՝ գլուխ պատգամի պատասխանուցն արարեալ . « Այժէ պարտ էր նոցան իսկ ածել զմնաւ և զայդպիսի ինչ չիւլ առ իս . բայց որովհետև նոքա անզգամեցան, սակայն ես զայդպիսի քրտամբ մեծ զլատասկա և բազում աշխատութեամբ զծախս՝ վատ վաճառականութեամբ ընդ թէթեւ ընչի տալ ոչ կարեմ՝, և ոչ զհոգւոր և զյուսի տեհական գանձ՝ անպիտոյ և անցաւոր կարասւոյ փոխանակել : » Աւ ընդ տեսուն Յովհաննայ զայրացար, « Թէ բնաւ իբրև քեզ առն լսել իսկ չէր¹⁹ արժան զայդպիսի բանս, թող թէ առ իս բերել : »

Այւ ես վանդի տկարամիտ և անզուշացող այլ եմ՝ յերկբաւոր միտս՝ ոչ զգացի ժամիցն դաւոյն . այլ պարտ

¹⁷ Յովհանն Մանգալեանի, որ կաթօղիկոս եկաց զհի Գիւտայ 'ի 480 տի :

¹⁸ Արդեօք անան տեղւոյ է Սեուկս այս, եթէ մարզոյ . ինձ կարծի, եթէ յառուկ անուն մարզոյ պիտի լինել, և գուցէ նոյն իսկ էլ իսանին Անձեակեաց, զոր 'ի Պատմութեան իւրում յիշատակէ Ղազար յերկուս դեպո՝ կոչելով զնա էլեան Անձեակեաց Սեուկ (Պատմ. Ղազարոյ եր . 221 — 22) : Գուցէ 'ի գրաբանին Սեկոյ էլեանիս այսորիկ էր, որ յանձնեաց Պահան Ղազարոյ զՔրեակացութիւն կաթօղիկէ եկեղեցոյ 'ի Նոր քաղաքի :

¹⁹ Յերկոսին օրինակսն մեր . « Թէ բնաւ իբրև քեզ առն լսել իսկ էր արժան զայդպիսի բանս, » և այլն :

էր փութով և երագ երագ անկանել յոտոյ արտասուօք
 և աղաչելով՝ և 'ի բաց փախել 'ի հոգաբարձութենէ
 տեղոյդ: Այլ ահա լինէի պրծեալ 'ի չարութոյն ժամեաց
 գաղանացն, որք յայնմ հետէ դարանամեալք 'ի ծածուկ՝
 և ըստ անհամար մեծութեան իւրեանց սաստիկ կարասաւ
 գնեալ բազում յեսան, սրեցին որպէս սուսեր զլեզուս
 իւրեանց և թոյք ի ժից էին 'ի ներքոյ շրթանց: Այլ իմոյ
 չմարթացեալ աղօթել իբրև զ))աղմոսերգն, թէ պա-
 հեա՝ տէր, 'ի ձեռաց մեղաւորի և 'ի մարդոյ չարէ փրկեա
 զիս. որոց հետամեալ այնուհետև խափանեցին զգնացս
 իմ և հասեալ խոցոտեցին զիս 'ի մահ:

Այլ ինդամ ցնծացեալ, զի այն վիբօք և որ յառա-
 ջագոյն խոցոտեալ իմ հոգիս մեղօք՝ առողջացեալ զօ-
 րացաւ:

Այլ այսպէս վճարեալ զամենայն կամաց ինդիր 'ի վե-
 րայ իմ՝ այնուհետև ուրախ լինէին որպէս 'ի կատա-
 րելում տօնի զուարճացեալք: Արոց պարտն էր լալ զիս
 իբրև զանցուցեալ՝ նստեալ շուրջ զինև 'ի սենեկի, և
 արտասուել իբրև զվիրաւոր և զեղ դնել. այլ զսոցունց
 հասուցին զհակառակն՝ այսն առնելով պատեցին շուրջ
 զինև՝ 'ի սիրտս իւրեանց ինդալիցք. բացին 'ի վերայ իմ
 զբերանս իւրեանց և ասացին վնշ վնշ՝ տեսին աչք մեր:
 Այլ զի ոչ լոկ բանից ընդվայրախօսութիւն է զոր ասեմն,
 այլ ճշմարտապէս արդիւնաւոր փորձիւ յանդիման կացու-
 ցանեմ Տեառնդ զբանս:

Օ՛ երևելի սեպուհ մի յականաւոր տոհմէ առաքեցի
 առ գլխաւորդ Հայոց²⁰ քահանայութեան՝ առ հիւանդա-

²⁰ Այլ յանձն առնուիք համարձակեալէս հաստատել, եթէ յի 'ի քա-

տեսող հոգւոց՝ ասեմ, « առ 'ի բժշկութիւն վիրաւորաց
 փութա հաս ³¹ յօգնել . խոցոտեցայ 'ի թշնամւոյն անթիւ
 նեախիք, կարեւիւր եմ մերձ 'ի մահ . քեզ է պտուհետե
 հարկ դնել դեղ և բժշկել, կամ թէ մեռանել՝ տանել
 'ի շիրիմ և թաղել : » Եւ նորա պատասխանի արարեալ
 ասաց առ պատգամաբերն ³² . « շնորհելով Վրիստոսի
 ողջ լեր . և այրն ոչինչ թեթև եթէ ես, և 'ի տեսանել
 իսկ չիշխեմ զքեզ առ երկիւղի՝ դու ասես, եթէ գամ
 բժշկեմ և կամ թաղեա . մի՛ գուցէ զգացեալ ուրուք
 զյուրբ Հոգւոյն, թէ վայ որ պահէ զագահութիւն 'ի
 չար տան իւրում : »

Դարձեալ ասեին, « թէ գամ մի պիղծ որ է և չարա
 գործ՝ Դազարայ վանք անդէն և սիրէ զնոսա : » Եւ զայն
 պիսի բանից զասացողաց զգործս ես ահա լուեմ, զի ոչինչ
 է ինձ հարկ ասել . բայց օր ահագին և անաչառ Վրիս
 տոսի չլուէ, այլ անշեջ բոցոյն մատնէ : Եւ անուանեին
 բարեկամն ինձ եղբարսդ սրբոյ զգին գրուանին զքո Տեա
 ուրն եղբորորդւով : Եւ ունին երեքեանքդ զամենայն
 սննդեան և խրատու մասն և զհրահանգ հոգեպէս և մարմն
 նապէս՝ և զծանօթութիւն ուղղափառ հաւատոյ օրհ
 նելոյ 'ի մօրէն քումմէ և 'ի քէն 'ի Տեառնէ : Եւ են արք

Հանայազեանց մերոց ակնարկէ Դազար . արգեօք 'ի Յովնան Ման
 դակունին (եկաց 'ի 480 տի), 'ի Սամուէլ (492), 'ի Մուշէ
 (502), եթէ 'ի Մահակ (510) :

³¹ Թորինակսն մեր եղեալ տեսանի, « առ 'ի բժշկութիւն վիրաւորաց
 փութահաս յօգնել : »

³² Թորինակսն մեր տեսանեք, « Եւ նա պատասխանի արարեալ ասաց
 և պատգամաբերն : »

ուչ Թերակատարք ինչ հասակաւ և կամ տհեղձք, այլ յամենայն մնաւորութիւնս և յիրս արիութեան լիք և կատարեալք : Ընդ նոսին և զ՝ քեղենից տէր²⁵, որ և նա 'ի քո Տեառն սիրուն և յամենքնկալ բարերարութենէդ ունի զամենայն յարգանաց իւրոց և լինելոյ 'ի միջի զպատճառ և առ 'ի տեսնէ, և ես 'ի Վրիտոսի շնորհէն ամենեքեան ողջ և 'ի միջի՝ հարցին ըստ մարմնոյ զհայրութեան իմոյ խրատս և զըստ հոգւոյ զվարդապետութեան իմոյ զբան . և զոր ինչ լուեալ է քո յինէն՝ չունելով պարտաւորութիւն յագիս իւրեանց, ասասցեն անողաւ :

Իայց սիրելին երեքեան եղբարքն զվանսն Սրբոյ կաթողիկէի պողովք և ամենայն պիտոյիք, որոց իւրաքանչիւր ուրուք տուրն յայսնի էր՝ և գրով մնաց 'ի տեղոցն . որք արդարև քո Տեառն կամացդ դոքս երևեցան կամակատարք : Սկան զի յօրէ յորմէհետէ՝ դու Տէր, ըստ քո անարգամեծար ինամոցդ յանձնեցեր զիս քո ընտանեաց, դոքս երևեցան յիս հրամանակատարք բանի բու՞ ուրոյն ըստ կամի զպտղաբերութիւն տեղոյն հատուցանելով :

Օ ի տրտում եմ անմիտութար մինչև 'ի մահ : Որ նման զայլոց յարձակեցան յարարս իմ և գիշատեցին յանխնայ՝ տեսեալ զիս, եթէ մերժեցայ յաչաց քոց : Եւ արդ իմով ընչիւք շրջին պճնեալք՝ ծաղր առնելով զիս . այլ որ ինչ 'ի տեղոջ մնաց իմ, ուրախ եմ և ցնծամ, զ'ի սուրբ և 'ի հոգևոր տեղոջ մնաց :

²⁵ Տէրն Աբեղենից Գագրեի պատի լինել զոր յիւն Ապար 'ի Պատմութեան իւրում . տես եր. 98 :

Պարծեալ այլ շոգ մեզ բանիւք զայրացուցանել զքեզ՝ Տէր, ընդ իս փութային . թէ մանուկ մի հոգաբարձ տեղւոյն չկարէ առնել : Եւ ինձ հրեշտակ որ ոչ մարմնացաւ, որ թերեւս ըստ հոգեղէն բնութեանն տեսեալ զառ ՚ի ծածուկ ձգեալ զորոգայթ թշնամեացն՝ մարթէր զգուշանալ և յանձն առնայր լինել ինձ երկրորդ մարդ, զոր և առնէի :

Լ'նդէն և անդ հասեալ մտա անկանէին ՚ի դաւաճանու թեամբ նենգիչքն, և արբուցեալ հրապայրս պղտորս՝ ասէին . « Ընկ անմիտ մարդիկ, ընդէր վատասկիք յանու գուտս . հին՝ լայք ՚ի զուր ՚ի խորշակահար տեղուցք և խուլութեամբ անձնամահք լինիք . զի են ՚ի Սամփոնիկոյ տանէ աւագ ծառայք ոմնիք և այլ քահանայն Մուք որ է ՚ի տանն, որոց ընդ մեզ բանք են երդմամբ, թէ երբ և է Ղազարայ իսկ շտամ հանգչել այրբ, թող թէ նորս ումք : Եւ պոպիտի բանիւք թուլացեալ լսողքն պնուհեաւ ՚ի շարակա իւրեանց առաւել քան ՚ի տեղիդ՝ փութային համբերել : Կակայն ես նան մեղուի բերելով յամենայն կողմանց՝ բաւական լինէի և՛ ծախազացն և՛ մթերից տեղոյն :

Լայց դու Տէր՝ այք յերկարայուշ ես և անմեաց՝ մմնաւանդ թէ ըստ ՚ի քեզ հոգասիրութեանդ . քանզի յալով նորա արբանեկեալ էր զպէտս տեղւոյդ, հարցցե՛ թէ կայ ուրեք և ասացի : Լալ կարգեալքն ինձ ըստ տարւոյ ՚ի տեսուն՝ Վերսեհ և Հրատայ ՚ի պէտս դարձ մնալ և հանդերձոյ և ձեոյ՝ յայտնի է . նոյնպէս և ՚ի քո Տեսուն յեղբորորդեացդ, և այն իսկ շտո լինէր ինձ և բաւական . այլ երբէք և յաւելորդացն ՚ի պէտս տեղւոյդ

ծախէր յիմնցն : Բայց բերեալքն իմ յՂուանից և 'ի Սրաց և 'ի Սինեայ և յՂարունայ և որ 'ի դոցունց իսկ 'ի քո Տեառն եղբորդեացդ՝ ամենայն իւրաքանչիւր ուրուք տուին որոշողութեամբ մնաց 'ի տեղւոջն գրով . և զիս հանին մերկ և թշնամնօք յամենայն արարելոց իմնց, զոր 'ի մանկութենէ արարեալ էի : Օ՛ ի անգամ և զհռոմ գրեանդ ոչ ետուն զկնի իմ, որք կանայր ընկեցեալ 'ի կերակուր ցեցոյ . բայց արդեօք կարդացեալ լուսաւորիցին 'ի դոցանէ բնակեալքդ 'ի տեղւոջդ՝ և կամ զայլ լուսաւորիցեն :

Եւ դու Տէր՝ զայս և մի ինչ ոչ գիտացեր, բայց գիտե՛լ արժան էր . քանզի լուայ, եթէ ասէին զկնի իմ, « եթէ չգոյր ինչ ²⁴ 'ի տեղւոջն : » Օ՛ ի ամենայն կահեւեալս իմս, որք յերկրիւր ամէ շինեալ վանորայքն՝ չհամարէի զանձնս արժանի կալոյ : Օ՛ ի թէպէտե միանգամ և երկիցս ջարդեցաւ բոլոր կահն յանհաստատութենէ շինուածոյն . այլ զվերջինսն թէ գիտացեալ էր Տեառնդ և պահանջեալ յինէն համարս դէմ յանդիման զերեւելիս գոլ առաջի քո ընտրութեան՝ գովութեան և կամ պարտաւանաց էի արժանի : Բայց ես ընդ օձտելոյն և եթ այսր անդր և ուրոյն զիմ պէտս և զկարօտութիւն հոգալով, այլ և զբանս իմ յոյժ ախորժիւք և պատուականութեամբ ընդունէին՝ որպէս և զառողջ վարդապետի, և պատուէին որպէս և զհայր՝ և մանաւանդ առաւել տէր Համազասպ ²⁵, որում տացէ Տէր որորմութիւն որպէս և տանն

²⁴ Թորնական « եթէ չգոյր ինչ 'ի տեղւոջն : »

²⁵ Տէր Համազասպ՝ եղբայր Արհամայ Մամիկոնի :

Անխիփորայ Բարեխօսութեամբ ասողի զբանդ . զի բազում անգամ հանգոյց զիս և 'ի հալածման կերակրիչ իմ եղև :

Իսկ ոմանց . « 'ի տանդ Տեառն էս իբրև անօթ էի յաւելորդ , քանզի յաղագս որոյ արուեստի՝ դու Տէր , զիս սպասաւորեալ մեծարէիր : » Եւսմ ինչ դոքա չէին տենչօղք . արծաթ և ոսկի, զոր թէ իմ 'ի շատ ումեքէ գտեալ էր, որում թէ ոք 'ի ինդիր էր՝ զայն 'ի պէտս տեղւոյդ ծախէի : Կոհակերութիւն ուսեալ իսկ չէի, եթէ ձկան աղիս ըստ որում ճաշակելեացն մարթէի յօրինել՝ և կամ զհաւուց փորոտիս, որովք թերևս կարէի ումեք հաճոյ լինել :

Բայց էս և այլ նոր իմն բանա ասեմ Տեառնդ , զոր եթէ Թուրքի արդարախնդիր մտացդ՝ նախ քան զամենայն աղաչեմ՝ զՏէրդ քննել զայդ, յորոյ ճշգրտիւ հասեալ 'ի վերայ՝ կամ զարմաս ջիր և կամ խոտորեալ իբրև զոչարդար՝ անգոսնես ջիք : Բանզի յօրէ՝ յորմէհետէ տարար դու Տէր զիս 'ի տեղիդ, մինչև յօր հալածման իմոյ՝ 'ի մտից տեղւոյդ և կամ յերեխայրեաց մինչև ցդրամ մի յանձն իմ ոչ է յարեալ , և յիրս իմոց պիտոյից ումեք ինչ ոչ էր տուեալ . և գիտեն զայս բնակեալքն ընդ իս : Եւլ առաւելագոյն այր մի Լ'կիթ անուն, որ եկեալ 'ի տեղիդ 'ի Գարդմանայ վանաց 'ի նմին աւուր , յորում հիմն արկաւ տեղւոյդ և մինչև ցգնալն իմ 'ի տեղւոջդ էր, և արդլուայ թէ առ Լ'նդլոյ է . նա առաւել գիտէ՝ և զիս ընդ քեզ թաղիցէ , որ աներկիւղութիւն քաջ հովուի է :

Աւր հոգեղութիւն տրդար ուսուցչի. ուր քրիստոսանը մննութիւն արդար հայր:ազեռի: Արարածոց արարիչն²⁶ յաղագս մեղաւորաց գիւտի մարդ եղև . բաղում թշնաւ մննաց համբերեաց՝ կոխանաց և թուք յերես աւնլոյ և փշեղէն պսակի հանդերձ ալլովք ևս մեծամեծօքն . դա²⁷ և ջուր անգամ սրսկել ընդ երեսս թակացելոյ վիրաւոր՝ ոչ իշխեաց՝ ՚ի մարդկան երկիւղէ : Առեալ լիաբուն զդահեկանս ՚ի Շամարացի գթածէն՝ զգինս դար մննոց հիւանդաց ՚ի սապատս համբարէ և զհիւանդս հա նեալ ՚ի պանդուկոյն՝ ընկենու արտօքս բազում անփու թութեամբ : Փրկիչն Վրիտոսս բարձր կոչմամբ զամե նայն օր ինդրէ զմեղաւորս . եկայք առ իս ամենայն աշխատեալք և վատակեալք և որք ունիք զբեռինս ծանունս և ես հանգուցանեմ զձեզ . և Վոդոս զանյարական զարկունն զանյարս դիպեցման յաշխարհիս չևևս գլորելոցն զգուշացուցանէ՝ գրելով առ Վաղասացիսն . եղբարք՝ ասէ , եթէ յանկարծ ըմբռնեցի որ ՚ի ձէնջ յիսչ և իցէ յանցանս , դուք որ հոգևորք էք , հատաստեցէք զայն պիսին հոգևով հեզութեան . զգոյշ լինիցիք անձանց , զի մի՛ և դուք փորձիցիք . զմեռանց բեռն բարձէք , և այնպէս՝ կատարեցէք զօրէնան Վրիտոսի : Եւսի դա²⁸ զնորին հակադարձն աղաղակէ , թէ « է՛ր գաս , չիամիմ չիշխեմ տեսանեմ : » Արդեօք տարա՞ զիս ՚ի սենեակ միանս գամ և երկիցս և խօսեցա՞ ընդ իս՝ որպէս հրամայէ

²⁶ Թորինական մեր « արարածոց արարչին յաղագս մեղաւորաց գիւտ մարդ եղև : »

²⁷ ՚ի քահանայապետն անարկէ , գուցէ ՚ի Մանգակունին :

²⁸ ՚ի նայն իսկ ՚ի կաթողիկոսն անարկէ :

Փրկիչն , միայն ընդ միայն , և կամ միով և կամ երկու
ընկերքք • և գտեալ անհաւան՝ համարեալ իբրև զմե-
զաւոր և զմարտաւոր հաւածէր :

{ Իչեալ՝ տե՛, ուրումն երբեմն առ Մաաբի զանուն
իմ առաջի ոմանց պարեգօտաւորաց՝ ասաց տրտմագին հա-
ւաչմամբ , « եթէ ոչ եղև իրաւացի հեռանալ առն յաշ-
խարհէս , քանզի զարդ էր եկեղեցւոյ : » Եւ ոչ այլ ինչ
կարացեալ ասել լսողացն՝ զայս և եթ ետուն պատաս-
խանի , « եթէ յաղագս հաւածման նորա մեք չեմք ինչ
պարտաւորք • բայց վանս գիտութեանդ , որ ասէքք՝ ար-
գարև յառաջումն քաջհամեղս ասէր և զօրաւորս • բայց
սպասարդի՝²⁰ ժամն բնաւ վատ ասէր : » Եւ զայս ոչ կա-
րողին գիտել , թէ 'ի յանդիմանութիւն և յամբռն
ձանց իւրեանց խօսելին զայնպիսի բանս :

Եւր անդ՝ ասացեն , յաղագս ո՛յր շնորհեալ պարգևէի
վարդապետութեան բանս • — ասողին • ոչ սպաքէն վառն
ունայրեացն տխրո՛ւ լրութեան և ինդրուածոյ : Կայե-
ցարուք ընդ ժողովուրդն { Եւնաց՝ յորժամ քարոզն լու-
եալ աղաղակէ , և որ կամին ասել՝ 'ի կարգեալ տեղիսն
մնացի • ամենեցունց զարթուցեալ զսիրտս առ Մատուած
վերացուցանեն • տարածեալ ձեռք խաչանմանք լինին •
միսնայն ինդրուածովք և արտատուալից գոչմամբ ըզ-
Փրկիչն թախաննեցուցանեն • « Տուր՝ տան , բան • առա-
քեա շարհ • դու իսկ ինքն դիպաւ որպէս սրբովն Պողո-
սիւ խօսեա ընդ մեզ • նմա ծանօ զհաշտութիւն քո ընդ
ծաւայս քո : Ս'ի նմանեցէ դա յաղագս մերոց մեղաց՝

²⁰ Երբնական եղեալ կայ « յարդի ժամն , » զոր մեք « յարդի ժամն »
սրբագրեցաք :

ստերջ ամբոց․ այլ անձրեւահոս բղխմամբ յորդեացէ յան-
դատանա հոգւոց մերոց, որովք ծաղկեալք՝ պտուղք ար-
ժանիտ հաճութեան կամաց քոց բերեալ մատուցուք³⁰ : »

Եւ արդ՝ յ՛յր ուրուք ՚ի տգիտաց՝ թող թէ սակաւ մի
և ՚ի հետեւելոց բանի, ոչ զարթնուցուն միտք, չվտիցի
խոհարանն, չվերաբերիցէ ՚ի գանձուն Սուրբ Հոգւոյն
զնոր և զհինս՝ մանաւանդ որ ըստ խոնարհութեան որ՝
և ոչ հպարտական գիտութեամբ մատչիցի յասերն ՚ի
լսողացն յաղթս և ոչ յանձինն պանծայցէ գիտութիւն :

Օ ի եթէ ընտիր Լստուծոյ անօթն՝ Պաղոս, աւ իւր ա-
շակերտեալսն յԿիսոս գրէր՝ աղաչելով . « Լսութս
արարէք, ասէ, և վասն իմ, զի ինձ տացի բան ՚ի բա-
նալ բերանոյ իմոյ . » և արդ եթէ որ հազարապետն էր
խորհրդոցն Լստուծոյ՝ աղօթից կարօտեր և աղաչէր,
որչափ և սառաւել այժմու մարդիկս՝ զգածեալ բազում
տկարութեամբ :

Իսկ Հայոց աբեղէնքս առ դառնաշունչ նախանձու,
որ միացեալ է ՚ի սիրտս նոցա՝ զնոցունց հակառակսն
երկնեն . — և արդարև ըստ ասացածի մարգարէին՝ յղա-
նան զցաւս և ծնանեն զանօրէնութիւն — աղօթս իսկ չառ-
նեն ՚ի վերայ ասողին․ այլ և եթէ յանկարծ շնորհի բան
՚ի Սարդասիրեն՝ հեղձնուն ՚ի նախանձուէ : Եթէ զոք
տեսանեն ՚ի ժողովրդեանէն եթէ գովէ՝ ծպղր առնելով
ամանչեցուցանեն . « արդ՝ լուել ինչ, ասեն, չգիտէ և ընդ-
վայր աղաղակէ և քրքուի : » Իսկ { }ունաց ժողովուրդան

³⁰ Որպէս ՚ի հասուածին՝ նոյն և ՚ի յետագայ բանս, գեղեցիկս նկա-
րագրէ Ղազար զսովորութիւնս քարոզացն Յունաց ՚ի հինգերորդ
դարու, ընդ նմին և նորագործ քրիստոնէից ժամանակին :

և տղայքն անգամ 'ի վերայ ուսոց ծնողացն՝ շարժեալ զձեռներն 'ի գովութիւն այլոցն, ձայնս անյօղակապս յարձակեալ յայթուեն³¹ : Այլ դոքա նստին գլխարկեալք, պատատեալ երեսօք՝ որպէս առ հոտեալ դիական, պապանձեալք որպէս համր դե : Այլ եթէ գթացեալ Սարդասիրին՝ կամիցի տալ բան խրատու 'ի ժողովրդոցն փրկութիւն՝ հայեցեալ 'ի դաւն խորհրդոցն նոցա որոճմինա, յինքն ամփոփեալ արգելու զչնորհն, անդիմակայ արդարեւ ըստ գրելումն յօրհնութիւնս օրհնութեանց՝ Արկղիս սոքա — սէր և նախանձ — թուիչք նորա թուիչք բոցոյ հրոյ . յորոց իւրաքանչիւրոք յայսց 'ի բարի վարողացն արքայութիւն առթէ, և 'ի չարիս աճեցուցչացն զդժոխս ժառանգեցուցանէ :

Այլ արդ՝ իցե՞ որ 'ի ժամանակս³² նմանօղ մարգարէին Արեմիայի, որ ասէր ողբալով . « Ռտայր զգլուխս իմ 'ի ջուր և զաչս յաղբերս արտասուաց, » և թող նստեալ լայի զթշուառութիւն աշխարհիս :

Այլ ասեն . « 'ի նախնումն գիտնաբար խօսէր ' Ազար և այժմ՝ անգիտաբար : » Սինչ 'ի դոսա դեռևս լուեալ էր նախանձն՝ յասօղս զօրացեալ էր շնորհն . իսկ յորժամ տեսին զբազմութիւն ժողովրդոցն յօժարեալս 'ի լսել, յորդորեալս 'ի գովութիւնս՝ պատմելով միմեանց զչնորհն յորդութիւնս³³, յարգելով և անմիւսաց զարմա-

³¹ Այսպէս եղեալ տեսնի յօրինակս մեր, զոր՝ գուցէ, ընթեանուլ պարս է « ձայնս անյօղակապս արձակեալ կոյթուեն : »

³² Այս ինքն՝ « 'ի ժամանակս յայս մեր : »

³³ Եօրինակն մեր . « զչնորհն յորդորմունս, » որ նշանակէ և ոչինչ :

նալով գրուտուոր և զանազայթ բանին բղխումն 'ի հրսւ պարսկս և 'ի փողոցս՝ յայտ եւթ հաչակելով առ միմեանս խայտացեալք³⁴ 'ի կոր կործանեցան. և այնուհետե սկսան յղոհալ զոխակալութիւնն և ծնանել զնախանձ : Եւ յարժամ 'ի դոստ այնպիսի առաւելաւ չարակամութիւն՝ լեւալ արգելաւ բանն, և ոչ թէ յատուէն՝ քաւ լիցի — քանզի անզեղջ է շնորհն և անպակաս են պարգևքն — այլ 'ի դոցանէ, զի մի՛ լուիցեն զբան փրկութեան իւրեանց . առ որս կատարի բան Հոգւոյն, որ ասէ, թէ տաց ձեզ սով՝ լսել զպատգամն Տեառն :

Սահեցուցեալ զմոածութիւնսն 'ի բազում յաճմոհնս՝ և զայս ևս յօրեալ յայլ չարախորհութիւնսն՝ ասէին . « Եւ զի ոչ կարդայ, և զնթերցուածն այնպէս ասէ անապթաք՝ որպէս թէ գրոցն : » Եւ յայտ ոչ հայեցան գիտել, թէ որք քաջ գիտեն՝ զսաղմոսն 'Եւթի պաշտել մեայն պիտոյ է 'ի ժամոհն անսխալ, և ոչ միշտ զգիրսն 'ի ձեռին ունելով՝ խօսել զայլ այլ իբրև զբանդագուշեալս : Եւ մեր երանելի վարդապետքն զամենայն զԵտապարանս եկեղեցւոյ երիցս և չորիցս ուսուցեալ մեզ 'ի սկզբանէ մինչև 'ի կատարած գրոցն՝ համարս պահանջէին 'ի մէնջ զնոյս, և իբրև զԵւթի սաղմոսն պաշտել մեզ հարկաւորէին : Եւ այժմ՝ յոլովք 'ի լիրբ մախողաց և զանուանս անգամ և կամ զքանծութիւնս կանոնել եկեղեցական գրեւոյ հազիւ կարեն գիտել՝ և գրգռութեամբ նախանձարկու դիւին նստեալք առ միմեանս՝ լու 'ի լու այլոցն զինչպէտս խօսին :

³⁴ Եւ յայտէս յօրինակն մեր . գուցէ պարտ էցէ ընթեռնուլ, և զայս և եթ հաչակելով առ միմեանս՝ խայտաեալք 'ի կոր կործանեցան : »

Այս արդ՝ զինչ ևս տեսմ, զի չէ բաւական ժամանակս
համարելոյ զանթիւ յիս 'ի ներսանգուծեանէ թշնամոյն
զվերս, զոր աւուր աւուր և ժամն ժամն ընկալեալ
վառնգիւ՝ տանելի սմենայնի 'ի հարկէ: Վանզի և կծկեալ
որպէս 'ի սաստիկ և պինդ կապով՝ քաղցր և ամենահեշտ
քօ Տեառն ախորժակ սիրովս, զորոյ եթէ գամ ճաշա-
կել ուրաք առցէ զհամ անուշուծեան՝ կամելի զմեռա-
նել քան թէ յայսմանէ վրիպել:

Բայց պիտի եկեալ յաւարտումն բանիս՝ 'ի դէպ և 'ի
պատշաճ համարիմ յիշել զզարմանալոյ և զերիցս երա-
նելոյ աւաղակին զբան, զոր 'ի խաչին սաստելով ասեր
ցեղիելի յիւր ընկերն, թէ մեք ըստ արժանի զոր գոր-
ծեցաքն՝ ընդունիցիսք զհատուցումն, և 'ի Փրկիչն հա-
յեցուցանելով, թէ իսկ սա ընդէր:

Արդ՝ ես ահա ըստ արժանի որոց դործեցին՝ ընկալայ
զպատուհանն, և խոստովանիմ առաջի հրեշտակաց և
մարդկան. իսկ այլ առաքելանման մարդիկն ընդէր այս-
պիսումն, և ևս առաւել քան զսոյնս դիպեալք՝ ի յաշխար-
հիս 'ի յայտմ՝ խոսազոյն վշտիւ փախճանեցան:

Այրանելի փիլիսոփոսն Սոփես³⁸, որ արդարեւ մինչ
դեռ էր 'ի մարմնի՝ ցանկ երկնային զօրացն էր քաղաքա-
կից. ո՞չ ապաքէն 'ի տեղւոջէ 'ի տեղի արեղեանդ Հայոց

³⁸ Սոփեսիս Խորենացոյ են իւրք: Արժանի ուշադրութեան է,
զի Ղազար տառնօր զծերունւոյն Խորնոյ ճառելով՝ Էջիփոփոս կոչէ
զնա, որով և տնայրիկել սոյ մեղ 'ի հայրն Պատմութեան ազգիս
երբև յիմաստասէր ակնաւոր, և ոչ իբրև 'ի զարճաբոն կամ 'ի Գեր-
լու լակ՝ սրպէս սովոր են կոչել զնա ամենայն մտանադիրք մեր: 'ի

հայաժական արարին : Ու զլուսաւորին և զազխասհալած գգրեանն նորա առ անգիտութեան « փաթաղիկէս »³⁶ կոչէին . և այլ բազում ինչ իրոք թշնամանեալ յետոյ ապա յաղաքս այլոց ամծթոյ զխաբէական զեպիտիսպոսու թիւնս նման դեղոց մահաւ արբուցեալ սրբոյն՝ հեղձուցին . որոց 'ի ժամ վախճանին զինչպիսի ահաւոր նզովս գրով 'ի վերայ գլխաւորաց քահանայութեանդ ասացեալ է՝ ձեզէն իսկ գիտէք տեղեկացեալք³⁷ ... զտեառնէ . զնա կացոյց 'ի վերայ անչափ անհանգիստ աշխատութեանց և վաստակոյն զցայգ և զցերեկ 'ի լուսաւորութիւն աշխարհիս նայոց : Ու ոսկերսն 'ի գերեզմանէն հանել տային և 'ի գետ արկանել . զհրեշտականման այրն զտեր նոյն՝

յետազայ սակաւաման բանից Ղազարոյ տհներե տեսնի, եթէ բաց 'ի նշխարաց գործոց խորհնացայ՝ առ մեզ հասեալոց , արտեալ էր սորա նաև զիմաստասիրական գրուածս, յորոց և ոչ մի ինչ հասուած չէ ժամանեալ առ մեզ . քանզի այժմ ոչ երևին 'ի միջ ալուստորիչ և ազխասհալած գրեանն նորա : »

³⁶ « Փաթաղիկէս » բառս այս չէ Հայոց : Թուի ինձ, եթէ հելլենացի բառ համարելի է, կամ թէ լաւ ևս ասել՝ հելլենացուցեալ լատինականն fatalicus, որոյ ծագումն յետին ժամանակաց՝ այն է, սկզբան Միլին գարուց՝ ընծայելի է : Առ Աղեքսանդրացի իմաստասէրս և առ նախնի Հարս եկեղեցայ 'ի φαταλιχος փոխադարձեալ՝ 'ի կիր արկեալ լինէր այդ բառ իբրև նշանակիչ « անտապարակնի, φαταλιστικος » : Չիմաստասիրական զգործս խորհնացայ « Փաթաղիկէս » կոչէին պարեգատաւորք ժամանակին՝ թերևս ցուցանել կամելով այդու, եթէ վարդապետութիւն նորա 'ի փիլիսոփայական 'ի գրուածս նորա առաւել արտաքին իմաստնոց էր և հեթանոսական, յոր սակս և վնասաբեր, քան թէ քրիստոնէական և օգտաբեր : Այլ այս կարծիք և եթէ է, զոր առաջարկեմք :

³⁷ Որպէս յօրինական մեր՝ նոյն և 'ի բուն զբջազիրն երկու թերթք պակասին աստէն :

անհանգիստ հալածանք վախճանեցուցին, որք և այժմ դեռ ևս³⁸ անդադու[թեամբ] գինով ընդ մեռելոյն կագին³⁹ :

Ընարատ և յամենեցունց յարգելի յոյն՝ տէր Խոսրոս վիկ, չև ևս հասեալ 'ի սահմանս մեր՝ մինչդեռ գայր 'ի ճանապարհի և լուան, որպէս 'ի վերայ [ժնամեղ ընդդէմ զինեցան՝ ասելով . «ասա ուր գայ միւս [Թարգմանն:»] Եւ օրհնելոյն 'ի հեռաստանէ լուեալ զդանչիւն մահաճայն աղեղանցն՝ աղօթեաց առ Բարձրեալն և վաղվադակի ընկալաւ զինդիրն, որում և տենչալի նշխարացն այլք՝ և ոչ մեք, արժանի եղին ընդունակութեան :

ԸՆԼ 'ի դէպ համարիմ ընդ նոսին յեշեւ և զտէր Լբրահամ զեպիսկոպոս, որում ըստ ձաթի⁴⁰ խորհրդոյն և չհանգուցանէր 'ի ծերութիւնս, և կարող լինէի առ նմա գոնեայ սուղ ինչ ժամանակ մեալ, [Թեպէտ և ոչ [Թերակատար գոլով սուրբ և ստոյգ հաւատ, զոր ուտեալ 'ի տղայութեանն յերանելոյ Լյանայ՝ կեամ նովիմբ 'ի նմին անփոփոխութեամբ մինչև 'ի վախճան կենցաղոյս իմոյ: ԸՆԼ՝ յաղագս իմնասուտոր բանի ըստ նորա տեսուն մեծ հրահանգին, շահեալ 'ի նմանն՝ հանգոյն մեծի գանձու ամփոփելոյ հաշուէի զպարարումն զայն : } Երոյ վերայ տեսեալ պարեգօտուտրաց՝ զայրազնեալ ինն զօրհնելոյ տիկնոջ Լւագի զվիտոն ոչ ծանուցին առժամայն . նա աղաչելով զերանելի մայրն՝ հոգացեալ իբրև զեղ

³⁸ Յօրին . « գեռ և : »

³⁹ Այս ամենայն տրգարանայ բանիք նորին իսկ խորհեացեայ, զոր տեսանել կարէ ընթերցողն 'ի Յառաջբանի մերում :

⁴⁰ Ազնասեալ երևի որպէս բուս այս, նայն և ողջոյն յօգուածս յետագայ :

բարս 'ի վերայ եղբօր , այլ առաւել զայրացուցեալ՝
գրգռելով զկամօցն իւրեանց նովաւ կատարեցին զհաճոյս :

Եւ այսք այսպէս թշնամանեալք և հայհոյանօք հաւ
լածեալք՝ ոչ յերեկոյս ինչ ժամանակաց զրուցատրու
թեամբք յուսեքէ համբաւուց ծանուցաւ մեզ . այլ առ
մեօք խկ և 'ի մերում ժամանակի եղեալ տեսաք զայս
ամենայն :

Եւ զյառաջագոյն գրեւոցս սուրբ արանցն , զորս 'ի
պատմութեանն նահատակին Պրիգորի դրոշմեալ յիշա
տակէ՝⁴¹ : Օ՛ ինչ ևս ասացից զարդար և զարժանաւոր
բարեպաշտ կաթողիկոսէն՝ զսրբոյն 'Երոխէ և զկրօ
նաւոր առաքինւոյն և զմեծ լուսաւորչէն Հայոց՝ զտէր
Սահակայ , և զայլոց բազմաց , որոց ոչ բացեալ 'ի բա
րեբան զբերանս իւրեանց՝ վախճանեցան :

Ետհազս որոյ երկնչիմ զարհուրեալ , մի գուցէ և
'ի դոսա յարիցեն Լ'ւետարանին սպառնալիքն , որ ասէ .
Լ'հաւասիկ ես առաքեմ առ ձեզ մարդարէս և իմաս
տունս և դպիրս , և 'ի նոցանէ սպանանիցէք և խաչիցէք
և տանջիցէք 'ի ժողովուրդս ձեր և հալածիցէք 'ի քա
ղաքէ 'ի քաղաք . որպէս զի եկեսցէ 'ի վերայ ձեր ամե
նայն արիւն արդար հեղեալ յերկիր՝ յարենէն Լ'բէլի
արդարոյ մինչև ցարիւնն Օ՛ աքարիայ՝ որդւոյ Սարեքայ ,
զոր սպանէք 'ի մէջ տաճարին և սեղանոյն . այր ասեմ
ձեզ , զի ինդրեցից յազգէդ յայլմանէ՝⁴² : Եւլ մխիթա

⁴¹ Անհատանալի է և այս տեղի :

⁴² Զայս բան 'ի մէջ բերէ և խորենացի յերկրորդ գիրս Պատմու
թեան իւրոյ , գլ . 75 . «Արդեւ լում ասել զՔրիստոսին՝ զտան զգրէժս
յարենէն Աբելի արդարոյ մինչև ցարիւնն Զաքարիայ , որ կոչ 'ի
մէջ տաճարին և սեղանոյն : »

րիցիւք՝ ՚ի տգիտաց՝ առ ժողովուրդն միայն Հրէից կարծեցեալ զբանիդ ասացումն : Իյոկասցի այնպիսին ուշադրելով, յարեանէն ասաց Հարելի արդարոյ, որպէս զի հայեցեալ ՚ի ժամանակ սպանման նորա՝ ծանիցէ երկիւղիւ, [Թէ առ ամենեսեան է ⁴⁵ բանդ, որ նոյնպիսի գործոց լինին նմանողք: Համարձակիմ ասել ՚ի սոյնս յանդգնութեամբ և զայս ևս, եթէ ոչ իցեն ստոյգ կարծեցեալքս յինէն, դու Տէր քողցրութեամբ զանց արարեալ՝ ներեսջիր ինձ որպէս տկարամտի : Օ՛ր քոյում իսկ ամենասքանչ անձինք, յորմանէ ամենայն մարդ ՚ի Հայս յաւազ և ՚ի կրտսեր՝ հասեալ է մեծապէս օգտակարութիւն և զահ և փառք, իսկ ոմանց և ՚ի մահուանէ ՚ի կեանս՝ և ՚ի կորստենէ գտանիլ և ՚ի մեջի լինել՝ դու Տէր, եղեալ ես պատճառ: Եւ արդ՝ տեսանելով զայդպիսի օր ըստ օրէ զքո Տեառն յ՝ ատուծոյ փառաւորութեան լցեալ զհրմտութիւն, որ պարգևեալ առ նոսա բերեալ շքեղութիւնս և պարծանս, և [Թէ եր՝ կամէին գտանել հնարս, շատք էին, որ առ նախանձու չհատուցանէին զբարի փոխարէնս փոխանակ քօ Տեառնդ բարւոյ, այլ զնոցուն հակառակն ⁴⁴ : Իսկ վերին արդարատես Լ՛կնարկումն չհայի

⁴⁵ Եզրինեան մեր այսպէս . « Թէ առ ամենեսեան բանդ : »

⁴⁴ Ի Պատմութեան Իւրում (եր . 201 — 202) այսպէս նկարագրէ Ղազար զտէրն Մամիկոնեից Վահան . « Եկեալ ՚ի գրանէ և Մողխազն Գաղիլայ, և ժողովեալքս առ նա դառք ուրացողացն, որ [Թէ պէտէ ուրախանային զառժամանակեայ [Թաղծալից ուրախութիւն կենցաղոյս . սակայն իբրև տեսանէին զՄամիկոնեան Վահան այնպէս երևելի յաճմանս բարւոյ հաճակեալ՝ ներկեալքս խմբեին և ծնկեալք [Թարշամէին: Խնդրէին ՚ի վերայ նորա հնարս պատճառանայ, որով զնա և զեղբարս նորա կորուսանել կարացն : Տայն

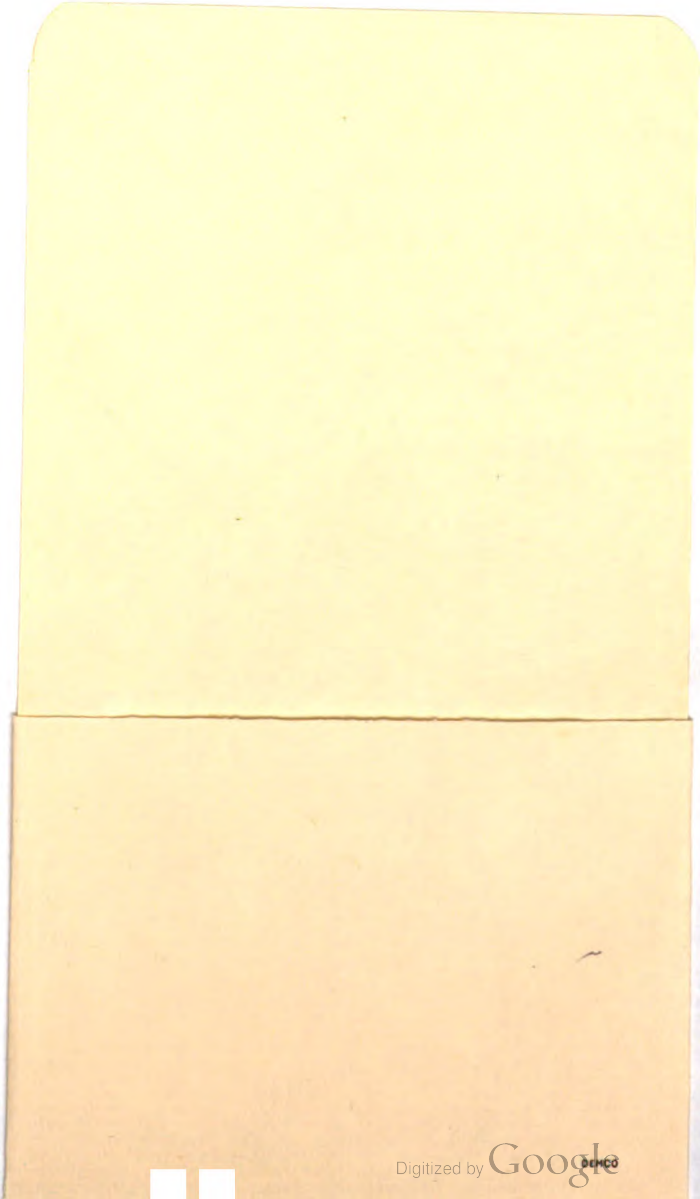
'ի չար կամացն խնդիրս , այլ իւր ինամակալութեանն
յաջողութեամբ կատարէ հանապազ անխոփոխութեամբ
'ի բարիս , 'ի փառաւորութիւն անուան իւրոյ սրբոյ այժմ'
և միշտ և յախտեանս յախտեսից . ամէն :

գիտել մեծամեծաց գրանն , այլ էր ինչ և որ թագաւորին , թէ ոչ
է հնար սճա առանց ազտամբութեան կեալ 'ի Հայս : Յիւնցու
ցանէին Աբեաց և զնախնեացն նորս զմիոյ միոյ , թէ ո՞վ 'ի նսցանէ
ոչ խռովեցոյց զԱբեաց աշխարհ և ոչ արար մեծամեծ փրսսս և
մահանս : Աբգ՝ երբ և է , տեսն , և սո զնոյն խռովութիւնս յարու
ցանելոց է 'ի վերոյ ձեր : Որոց լուեալ զայս ամենայն բանս քու
թեան 'ի սակոն բանսարկուաց՝ կասկածէին 'ի համբաւոյն . և հա
յելով յառն յաղոպութիւն և յիմաստն՝ արամէին առ սէրն : »

« Տեսեալ այնուհետև Վահանայ զպնչափ յարուցմունս նախան
ձուարացն 'ի վերոյ նորս , թէ ոչ երբէք կատալ լուն 'ի չար նա
խանձուից խօսից՝ չկարացեալ ամեւ հանապազօրեայ բանսարկու
թեանն , երթեալ 'ի դուռն՝ սկարանայր 'ի հուսան , և եկեալ 'ի
Հայս : Մակոյն և այնպէս ինու զբերանս չարսխօսացն ոչ կարէր
զի որ որ բան ուղիղ 'ի հրապարակի տուալի իշխանի չգիտէր խօսել՝
զնա ստեայր . և որ որ յորս կամ 'ի թիւրախ նեա չգիտէր ձգել՝
զնա պարտաւորէր . «նստի՝ սակին , և ամենեցուն ունչս առնէ . » և
որ որ անմասութեամբ զգործս արքունի չմարթէր գործել՝ 'ի նա
բերէր զպտաճանն : «Եւ՝ սակին , յառաջէ յամենայն 'ի գործս և
չտայ ինչ ումեք գործել կամ օգտել . » վստեղի էր նա գործակից ,
որում անուն էր Վրիւ՝ անանուն ըստ ազգի և անփորձ իրի , որգի
առն Աբորայ . բայց շտախօսութեամբ և ընդվայրբանութեամբ
առաւելեալ նմանէր ազգի Աբորոց . որոյ չմարթացեալ գործել
զգործ արքունի՝ երթեալ լինէր սմբաստան զՎահանայ առաջի թա
գաւորին Պերոզի , սակավ՝ « թէ ինձ 'ի գործ սակեհօտան չեա ինձ
մտ երթալ . և իւր ժողովեալ զամենայն սակի աշխարհին՝ խորհի
երթալ առ կայսր և կամ յաշխարհն Հրեաց , և առեալ զոսկին՝
կամի ինչքեւ զուիզ և ապաստմել : »

ՎՐԻՊԱՄԻ ՏՊԱԳՐԻՆ

Լջ	Տող	Կղեաւ է	Ընկերոցի
26	18	որք նստին	որք նստին
28	8	գեմեւ	գեմեւ
»	12	գեշեմ	գեշեմ
43	1	մեմեանս	մեմեանս
45	2	զեբինս	զեբինս
51	10	չյեւ	չյեւ

14305178
COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES

